

Statens offentliga utredningar
1997: 144
Finansdepartementet

Försvarets fastigheter

Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

Betänkande av Utredningen om utvärdering av
Byggnadsstyrelsens ombildning m m
Stockholm 1997

Statens offentliga utredningar
1997: 144
Finansdepartementet

Försvarets fastigheter

Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning

Betänkande av Utredningen om utvärdering av
Byggnadsstyrelsens ombildning m m
Stockholm 1997

Ref K
Occ 500

Statens offentliga utredningar

1997:144

Finansdepartementet

Försvarets fastigheter

Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning

Slutbetänkande av Utredningen om utvärdering
av Byggnadsstyrelsens ombildning
Stockholm 1997

HÖRSTEDTS TRYCKERI AB
Stockholm 1997

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliet Förvaltningsavdelningen
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 10 10
Telefon: 08-405 10 25

Till statsrådet och chefen för Finansdepartementet

Den 29 februari 1996 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredare för att utvärdera ombildningen av Byggnadsstyrelsen mm. Riksgäldsdirektör Thomas Franzén utsågs till särskild utredare i mars 1996. Utredningen skulle vara avslutad den 1 juli 1997.

Två betänkanden har lagts fram: "Statens ändamålsfastigheter: Principer för förvaltning och hyressättning" (SOU 1996:187) och "Lokalförsörjning och fastighetsägande" (SOU 1997:96). I utredningens slutskede (maj 1997) gavs tilläggsdirektiv rörande en fördjupad analys av vissa frågor om hanteringen av försvarsfastigheter, vilken nu redovisas.

Under arbetet med den delutredning som nu läggs fram har docent Hans Lind varit utredningens sekreterare, och civilingenjör Mats Ekelid biträdande sekreterare. Docent Håkan Bejrums, Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm, har deltagit som sakkunnig och docent Tore Ellingsen, Handelshögskolan i Stockholm som expert.

Stockholm i oktober 1997

Thomas Franzén

/Hans Lind

Innehåll

1	Inledning	7
1.1	Utredningens bakgrund och direktiv	7
1.2	Utredningens arbete	9
1.3	Sammanfattning av utredningens överväganden och förslag	9
2	Tidigare utredningar och beslut	13
2.1	Inledning	13
2.2	”Effektiva försvarsfastigheter” (SOU 1996:96) och försvarsbeslutet 1996	13
2.3	”Utvärdering av Byggnadsstyrelsens ombildning mm”	15
3	Nuvarande organisation	17
3.1	Ramavtalet mellan Fortifikationsverket (FORTV) och Försvarsmakten (FM)	17
3.2	Fortifikationsverkets köp av vissa driftstjänster från Försvarsmakten	18
3.3	Fortifikationsverkets organisation	18
3.4	Arbetsgång när avtal sluts	19
4	Ägande och förvaltning av försvarsfastigheter: Rollfördelning mellan Försvarsmakten och Fortifikationsverket	21
4.1	Försvarsmaktens kontroll över krigsorganisationen	21
4.1.1	Problembeskrivning	21
4.1.2	Synpunkter och förslag till åtgärder	22
4.2	”Dagens system onödigt byråkratiskt”	24
4.3	Gränsdragningen mellan ansvarsområdena uppfattas som godtycklig	26
4.3.1	Problembeskrivning	26
4.3.2	Synpunkter	27
4.4	Kvarvarande konflikter om FM:s roll i fastighetsdriften	27
4.5	Hyressättningsystemet	29
4.6	Sekretess och krigsplacering	30

4.7	Avslutning	31
5	Rationaliseringsmöjligheter för försvarsfastigheter: Samordning Fortifikationsverket – Statens Fastighetsverk?	33
5.1	Inledning	33
5.2	Samordning mellan Fortifikationsverket och Statens Fastighetsverk: Beskrivning av tänkbara alternativ	33
5.3	Konsekvensanalys och förslag rörande samordning	34
5.3.1	Sammanslagning av verken	34
5.3.2	Överföring av vissa funktioner: Avyttringsverksamheten	35
5.3.3	Lokal samordning	37
5.3.4	Samordning av administrativa rutiner	38
5.4	Slutsats	38
6	Effektiviseringar inom Fortifikationsverket	39
6.1	Inledning	39
6.2	FORTVs administrationskostnader	40
6.3	En struktur som skapar en kontinuerlig kostnadspress	41
7	Kulturhistoriskt intressanta försvarsanläggningar: Beslutsgång och ekonomiskt ansvar	43
7.1	Lagar och förordningar som styr kulturhistoriskt värdefulla byggnader	43
7.2	Kulturhistoriskt intressanta byggnader och anläggningar i FORTV:s bestånd	44
7.3	Statens Fastighetsverks roll	45
7.4	Problem, överväganden och förslag	45
7.4.1	Enstaka byggnader med skyddsföreskrifter som FM fortfarande utnyttjar	45
7.4.2	Byggnader och anläggningar som FM säger upp	46
7.4.3	I väntan på beslut rörande "det nationella kulturarvet"	48
7.5	Avslutning	49
8	Konsekvensbedömningar	51
Bilagor		
	Utredningens direktiv	53
	Den fortifikatoriska kompetensen	57

1 Inledning

1.1 Utredningens bakgrund och direktiv

Under åren 1993-1994 genomfördes en stor reform av organisationen för förvaltningen av statens fastigheter. Grundtanken var att skilja brukandet från fastighetsägandet/fastighetsförvaltningen. Myndigheterna fick ett lokalförsörjningsansvar och kunde i princip hyra sina lokaler från vem som helst. De statligt ägda fastigheterna som tidigare förvaltats av Byggnadsstyrelsen överfördes till ett antal olika verk och bolag: Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket, Akademiska Hus och Vasakronan.¹

I februari 1996 tillsattes en särskilt utredare med uppdrag att utvärdera denna omorganisation och föreslå åtgärder på de punkter där det fanns problem. Tonvikten kom att ligga på hanteringen av ändamålsfastigheter. Två betänkanden har lagts fram "Statens ändamålsfastigheter: Principer för förvaltning och hyressättning" (SOU 1996:187) och "Lokalförsörjning och fastighetsäggande" (SOU 1997:96). I utredningens slutskede (maj 1997) fick vi tilläggsdirektiv om att göra en fördjupad analys av vissa frågor om hanteringen av försvarsfastigheter.

I direktiven sägs:

"Utredaren skall göra en fördjupad analys av Fortifikationsverkets fastighetsbestånd och utreda om hela eller delar av beståndet skall samordnas med Statens fastighetsverk eller om vissa delar skall hanteras i annan ordning. För- och nackdelar med olika alternativ skall beskrivas, liksom gränsdragningen mellan de olika fastighetsbestånden.

Utredaren skall belysa hur drift och underhåll bör organiseras.

¹ Det finns dock fortfarande ett antal statliga verk som av olika skäl fortfarande äger fastigheter: Se rapporten "Statens mark", Riksrevisionsverket, RRV 1996:48.

Utredaren skall pröva lämpligheten med att samordna myndigheterna Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk och lämna förslag till ny struktur.

Utredningen skall redovisa vilka rationaliseringsvinster – .. – som kan göras med olika samordningsalternativ.

Utredaren skall vidare belysa hur kostnadsmässig neutralitet för hyresgästerna inom försvardepartementets område, i förhållande till nuvarande verksamhet, skall kunna bibehållas under försvarsbeslutsperioden.

Utredaren skall beakta behovet av att säkerställa en långsiktig förvaltning av de delar av Fortifikationsverkets fastigheter och anläggningar som är kulturhistoriskt värdefulla."

I bilaga 1 redovisas de fullständiga direktiven.

Vi har valt att gruppera frågorna på följande sätt:

1. Rollfördelning mellan Fortifikationsverket och Försvarsmakten när det gäller förvaltningen av olika typer av försvarsfastigheter (kap 4).
2. För- och nackdelar med olika typer av samordning mellan Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk (kap 5). Både en sammanslagning av verken och olika mer begränsade former av samordning av verksamheten diskuteras.
3. Vår slutsats i steg 2 är att nackdelarna med en sådan samordning är större än fördelarna. Därför blir det motiverat att närmare diskutera effektivisering inom ramen för dagens organisation. Detta görs i kapitel 6.
4. Hanteringen av försvarsfastigheter som har kulturhistoriska värden (kap 7).

I bilaga 2 berörs kortfattat hur den fortifikatoriska kompetensen kan bevaras i en situation där mängden nyinvesteringar i "tung" anläggningar är relativt liten.

Fortifikationsverket äger fastigheter som nyttjas av flera olika försvarsmyndigheter. Förutom Försvarsmakten är t ex Försvarets materielverk och Försvarets forskningsanstalt betydande hyresgäster. En avgränsning har av tidsskäl gjorts till de fastigheter som den största hyresgästen – Försvarsmakten – nyttjar. Slutsatserna bör dock vara tillämplbara även för motsvarande fastigheter som nyttjas av andra.

1.2 Utredningens arbete

Utredningens arbetet har främst bestått i:

- Genomgång av skriftligt material: Tidigare utredningar, interna PM från berörda myndigheter rörande olika aspekter av problematiken, mm.
- Studiebesök på ett antal anläggningar där vi kunna diskutera aktuella frågeställningar med personal inom Fortifikationsverket och Försvarsmakten.
- Diskussioner med ledningen för Försvarsmakten, Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk. Riksantikvarieämbetet har även konsulterats i den del som rör de kulturhistoriskt värdefulla byggnaderna.

Självklart har en av utgångspunkterna också varit de slutsatser som formulerats i våra tidigare betänkanden (SOU 1996:197 och SOU 1997:96).

Preliminära versioner av utredningen har diskuterats med berörda myndigheter.

1.3 Sammanfattning av utredningens överväganden och förslag

Det finns ingen enhetlig bild av hur samspelet mellan Fortifikationsverket och Försvarsmakten fungerar. Det som fungerar smidigt på ett ställe kan vara fullt av konflikter på ett annat. Ett antal problematiska punkter i dagens organisation har lyfts av Försvarsmakten, främst följande.

En krigsförbandschef har idag inte samma kontroll över samtliga resurslag, eftersom även renodlat militära anläggningar förhyrs från Fortifikationsverket. Försvarsmaktens uppfattning är att dessa anläggningar bör ägas av Försvarsmakten. Krigsförbandschefen ska inte behöva fråga fastighetsägaren om lov när det gäller hanteringen av dessa anläggningar.

När det gäller renodlade ändamålsfastigheter ska enligt vår mening den verksamhetsansvariges bedömningar styra handhavandet av fastigheten. Detta kan dock uppnås inom ramen för dagens fastighetsorganisation genom en precisering av rollfördelningen och av respektive parts ansvar. För att uppnå detta föreslår vi att det i instruktionen till Fortifikationsverket tydliggörs att målsättningen är att effektivt förvalta fas-

tigheterna utifrån verksamhetens krav. Oklara formuleringar om att bevaka ändamålsfastigheternas värden bör utgå. I det ramavtal som finns mellan parterna bör tydligare sägas att när det gäller drift- och underhållsstandard så ska hyresgästen ha sista ordet. För de renodlat militära anläggningarna kan det vara lämpligt att Försvarsmakten inte bara gör en behovsbedömning som underlag för den förvaltningsplan som Fortifikationsverket gör, utan att Försvarsmakten gör ett förslag till förvaltningsplan. På denna och andra punkter bör det finnas möjlighet att lokalt anpassa rollfördelningen utifrån den aktuella situationen. Uppdelningen i ägande och brukande ska för renodlade ändamålsfastigheter *inte påverka den reella kontrollen över resurserna utan enbart vara ett sätt att effektivisera och professionalisera fastighetsförvaltningen*. I den mån som den fastighetsförvaltande myndigheten anser att hyresgästen satsar för lite på underhåll ska det anges i myndighetens årsberättelse, så att regeringskansliet uppmärksammas på dessa förhållanden.

Att försöka lösa dagens problem genom att överföra ägandet av vissa anläggningar till Försvarsmakten kan förväntas skapa nya problem. Det första är att det blir en tämligen godtycklig gränsdragning. Dessutom måste det då byggas upp dubbla kompetenser, t ex när det gäller upphandling av byggnadsåtgärder. Samordning av driften försvåras också.

På en rad punkter finns idag kritik rörande onödig byråkrati och att t ex likartad maskinell utrustning ibland sköts av Försvarsmakten och ibland av Fortifikationsverket. Vår bedömning är att mycket av detta är övergångsproblem och att de kan lösas inom ramen för dagens ägandestruktur. Det är dock viktigt att parterna lokalt har betydande handlingsfrihet att avgöra "vem som ska göra vad". Ibland kan det vara motiverat att Försvarsmakten köper skötsel av viss delar av sina installationer från Fortifikationsverket och ibland att Fortifikationsverket köper skötsel av viss fast egendom från Försvarsmakten. Sådana överenskommelser finns redan idag men det är viktigt att diskussioner i dessa frågor sköts i en öppen och saklig anda. Att se till att så blir fallet är ledningarnas ansvar.

Utredningens uppdrag omfattade vidare en analys av möjligheten till effektivisering genom en samordning mellan Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk. Flera former av samordning har undersökts.

1. En sammanslagning av verken till ett verk.

Fördelen med detta kan vara att kostnader för själva ledningsfunktionen och vissa administrativa kostnader kan minska. Dessa framstår dock som mycket begränsade. Nackdelar i form av försvårad

styrning överväger, bl a därför att sekretessaspekter mm gör att försvarsfastigheterna ändå bör förvaltas i en separat avdelning.

2. Samordning av vissa funktioner.

Avyttringsverksamheten har lyfts fram på denna punkt, och frågan är om avyttring från samtliga statliga ändamålsfastighetsförvaltare bör samlas i en separat organisation. Vår slutsats är att detta skulle skapa nya problem i samband med överföringar mellan verken. Hanteringen av större områden, t ex centralt belägna nedlagda regementen, där det är aktuellt med stora investeringar för att förädla objekten, bör dock ske i särskild ordning.

3. Lokala samordning av främst fastighetsdrift.

Det kan finnas betydande vinster i form av minskade reskostnader och bättre utnyttjande av personal genom att flera lokala fastighetsbestånd sköts av en driftorganisation. Det finns dock ingen anledning av särskilt peka ut ett samarbete mellan Statens fastighetsverk och Fortifikationsverket. Att bevaka dessa möjligheter och köpa tjänster externt när så är lönsamt hör till respektive fastighetsförvaltares ansvar.

4. Viss administrativ samordning.

En punkt där sådan samordning är motiverad rör de nyckeltal som tas fram för att bedöma kostnader och effektivitet. Idag använder t ex verken olika ytbegrepp vilket försvårar en jämförelse. Hyressättningen på ändamålsfastigheter bör också följa samma principer, i enlighet med förslag i tidigare betänkanden från utredningen.

Att minska försvarsmaktens framtida lokalkostnader handlar enligt vår bedömning om att få dagens system att fungera bättre. En nyckelfråga blir hur köparen/Försvarsmakten kan sätta press på säljaren/Fortifikationsverket i en situation när det saknas alternativa säljare. Detta kräver tydliga "prislappar" så att en jämförelse lättare kan göras med en marknadsmässig kostnad. För att Försvarsmakten ska kunna bedöma vad som är rimliga priser är det också viktigt med en öppen redovisning av hur resurser används inom Fortifikationsverket. Grundregeln ska, som vi föreslagit i tidigare betänkanden, vara att hyresgästen inte är skyldig att betala mer än marknadsmässig ersättning. En komponenthyra där parterna separat diskuterar olika typer av kostnader (kapitalkostnader, administrativa kostnader samt drift- och underhåll) är nödvändig för att rimligheten i hyran för en ändamålsfastigheter ska kunna bedömas.

Utredningens sista fråga rör kulturhistoriskt intressanta försvarsanläggningar. Det formella regelverket kring hantering av byggnader och anläggningar som har ett kulturhistoriskt värde är enligt vår mening ändamålsenligt. Det som behövs är en precisering av det ekonomiska ansvaret i olika situationer. Dessa preciseringar bör innebära att:

- För enstaka objekt och anläggningar som har skyddsföreskrifter men som fortfarande används av Försvarsmakten ska Försvarsmakten i normalfallet bära de eventuella merkostnader som dessa skyddsföreskrifter innebär.
- Om kostnader eller överskott i samband med avveckling av objekt väsentligt påverkas av att det finns kulturhistoriskt motiverade föreskrifter så ska detta inte påverka det ekonomiska utfallet för Försvarsmakten. Å andra sidan ska Försvarsmakten betala ett belopp motsvarande ”vanliga” avvecklingskostnader även om anläggningen ska bevaras och inte avvecklas på vanligt sätt.
- När Försvarsmakten lämnat objekt som ligger kvar inom Fortifikationsverket och där regeringens beslut om objektet ska bevaras eller inte drar ut långt i tiden, så ska de löpande kostnaderna för dessa objekt under denna period inte belasta Försvarsmakten. En särredovisning av dessa objekt ska ske inom Fortifikationsverket.

Merkostnader som inte ska bäras av Försvarsmakten ska finansieras genom Utgiftsområde 17 (Kultur mm).

2 Tidigare utredningar och beslut

2.1 Inledning

Motiven bakom att överföra försvarets fastigheter till ett särskilt verk – Fortifikationsverket – som sedan Försvarsmakten hyr mark och lokaler från, var desamma som motiven bakom den allmänna omorganiseringen av statens fastighetshantering. Bland de viktigare argumenten kan nämnas att reformen skulle ge en mer rättvisande bild av mark- och lokalkostnader och skapa förutsättningar för en effektivare fastighets- och förmögenhetsförvaltning. Reformen var också i hög grad knuten till förändringar i budgetsystemet: Rambudgetering, resultatstyrning och ökad frihet för myndigheter att välja medel att nå uppställda mål.

För försvarsområdet valdes dock en något annorlunda gränsdragning mellan vad som hyresgästen respektive fastighetsägarens personal skulle sköta för uppgifter. Resurser för drift och löpande underhåll av fastigheterna låg kvar hos hyresgästen. Hyra betalades enbart för kapitalkostnader och periodiskt underhåll samt den administration som var knuten till fastighetsägarens förvaltning (inkl nybyggande och avyttring).

I samband med den stora fastighetsreformen bildades ett särskilt konsultföretag – Confortia – och dit överfördes personal som arbetat med projektering mm inom den tidigare Fortifikationsförvaltningen. En viss mängd beställningar utlovades under ett inledande skede. Formellt är Confortia ett dotterbolag till Vasakronan Holding AB.

2.2 "Effektiva försvarsfastigheter" (SOU 1996:96) och försvarsbeslutet 1996

En särskild utredare tillsattes 1995 för att "genomföra en uppföljning och utvärdering av genomförande och pågående strukturförändringar inom Förvarsdepartementets verksamhetsområde". En särskild studie gjordes om försvarets fastigheter. Rapporten bygger på ett stort antal intervjuer med personer på olika nivåer inom främst Försvarsmakten

och Fortifikationsverket. Rapporten behandlar enbart försvarets ändamålsfastigheter, dvs de fastigheter där Fortifikationsverket är fastighetsägare.

Följande citat från rapportens sammanfattning ger en bild av utredningens slutsatser och förslag.

"Resultatet av utvärderingen är att fastighetsreformen som syftade till att effektivisera fastighetsförvaltningen och att undvika särlösningar i huvudsak har nått sitt syfte. Men vissa särlösningar återstår fortfarande, t. ex. att driftresurserna liksom en del av resurserna även för det yttre underhållet, ligger kvar i Försvarsmakten. Hyrans utformning är också speciell. Dessa särlösningar bedöms av mig vara så viktiga att man redan nu bör rätta till dem, innan systemet hunnit växa fast ytterligare." (s 11)

"Mitt förslag är därför att drift- och underhållsresurserna förs över till fastighetsförvaltaren. Syftet med denna förändring är att göra handhavandet av försvarsfastigheter mer jämförbart med annan fastighetsförvaltning och att underlätta den samordning av fastighetsförvaltningen som var fastighetsreformens syfte." (s 12)

"Jag föreslår vidare att en genomgång görs av de höga kostnaderna för drift och underhåll av befästningarna som kostnadsjämförelserna tyder på." (s 12)

En fråga som berörs i rapporten är om Fortifikationsverket även fortsättningsvis ska sortera under försvarsdepartementet eller om det bör flyttas till finansdepartementet. Utredaren tar dock inte ställning i frågan utan hänskjuter den till utredningen om utvärdering av byggnadstyrelsens ombildning.

Till sist sägs att:

"Jag avstår även från att ta ställning till om eventuell särbehandling av vissa anläggningar i sin helhet, dvs. vissa befästningar som har så nära samband med krigsorganisationen att det inte är meningsfullt att betrakta dem som objekt i fastighetsförvaltningens mening." (s 12)

Regeringen ställde sig i propositionen 1996/7:4 bakom utredarens bedömningar och riksdagen beslutade i enlighet med propositionen att personal och övriga resurser knutna till drift- och underhåll av försvarets fastigheter skulle överföras till Fortifikationsverket (rskr 1996/97:109). En totalhyresmodell ska tillämpas. Ett sparkrav på 150

miljoner kronor per år från 1998 lades fast för drifts- och underhållskostnader.

2.3 ”Utvärdering av Byggnadsstyrelsens ombildning mm”:

Vi har i tidigare betänkanden presenterat ett antal slutsatser och förslag rörande hyressättning mm för ändamålsfastigheter. De i detta sammanhang viktigaste ståndpunkterna är:

1. Uppdelningen ägande – brukande var en bra reform med i huvudsak positiva konsekvenser.
2. De problem som finns när det gäller hanteringen av ändamålsfastigheter sammanhänger främst med att hyreskontrakten och relationen i övrigt inte anpassats till en situation där hyresgästen saknar bra alternativ. Därför föreslås:
 - Långsiktiga hyreskontrakt med en inbyggd option till förlängning med en hyra bestämd enligt samma principer som den ursprungliga hyran (se nedan). Sägs hyreskontraktet upp innan byggnaden är avskriven ska fastighetsägaren kompenseras för detta, givet att ett värde i alternativ användning saknas. Vinster vid avyttring av ändamålsfastigheter ska delas mellan hyresgäst och fastighetsägare.
 - Hyran ska vara en komponenthyra där ersättningar för kapitalkostnader, drift och underhåll beräknas separat. Räntekravet ska spegla att fastighetsägarens risktagande är mycket begränsat.
 - Underhåll ska styras av en gemensam förvaltningsplan där underhållsinsatser mm ska anpassas till verksamhetens behov. I dessa delar ska kontraktet vara kortare så att viss anpassning av underhåll mm kan ske utifrån aktuellt ekonomiskt läge. Fastighetsägaren ska bevaka att olika lagar rörande fastighetsunderhåll följs och även rapportera till ägaren om denne anser att hyresgästen inte är beredd att betala för underhåll som behövs för att undvika stora framtida kostnader.
 - Hyresgästen ska inte vara skyldig att betala mer än marknadsmässig ersättning för de tjänster som fastighetsägaren utför.
3. Den exakta arbetsfördelningen mellan hyresgäst och fastighetsägare ska diskuteras förutsättningslöst utifrån den konkreta situationen.
4. Den rådande bolags-/verkstrukturen är i huvudsak lämplig. En genomgång av Vasakronans bestånd bör dock ske så att fastigheter där statliga hyresgäster saknar reella alternativ lyfts ur beståndet innan en börsnotering sker.

5. Alla fastighetsägande enheter bör vara knutna till finansdepartementet. Fortifikationsverket bör därmed överförs från försvarsdepartementet till finansdepartementet.

3 Dagens organisation

3.1 Ramavtalet mellan Fortifikationsverket (FORTV) och Försvarsmakten (FM)

Ett ramavtal slöts 1994-03-25 mellan FORTV och FM. Detta ramavtal modifierades på ett antal punkter efter beslutet om att driftresurser ska överföras till FORTV. Överenskommelsen om dessa ändringar och tilllägg är daterad 1997-05-07. I denna överenskommelse sägs också att "Parterna är härutöver ense om att behov föreligger av en total översyn av ramavtalet vilken avses genomföras under 1997."

Några viktiga punkter i nu gällande ramavtal är följande. (Siffrorna inom parentes syftar på paragraf i avtalet.)

- Utifrån ramavtalet görs upplåtelseavtal för särskilda anläggningar (1.2) Avtal träffas normalt mellan FORTV förvaltningsavdelningschef och avtalstecknande chef inom FM. (5.2.1)
- FM ska redovisa en lokalförsörjningsplan (som andra myndigheter). (3.1)
- FORTV upprättar investeringsplan, förvaltningsplan samt avyttringsplan. FM medverkar vid framtagande av dessa planer. (3.2)
- Ersättningen avser från 1998-01-01 totalhyra. Av upplåtelseavtalet ska dock framgå hyrans fördelning mellan
 - kapitalersättning
 - administrativ ersättning
 - underhållsersättning
 - driftsersättning
 - mediaersättning
- FORTV genomför drift- och underhåll för samtliga försvarsfastigheter som omfattas av upplåtelseavtal mellan FORTV och FM. FORTV och FM ska årligen föra en dialog om planeringen av drift- och underhållsåtgärder. Dialogen ska utgå från förslag framtaget av FORTV. (6)
- Avseende såväl anläggningar som lokaler utarbetar FM chef med MAL-försörjningsansvar behovsunderlag för FORTVs förvaltnings-

plan [rörande planerat underhåll]. Underhållsdelen i förvaltningsplanen fastställs i samråd med FM. (7)

3.2 Fortifikationsverkets köp av vissa driftstjänster från Försvarsmakten

Hösten 1996 beslöts att resurserna för fastighetsdrift ska överföras till FORTV. I samband med detta gjordes ett avtal mellan FORTV och FM om några undantag från detta pga speciella omständigheter som gjorde det rationellt att fastighetsdriften utfördes av FMs personal. I dessa fall betalar FM fortfarande en hyra som täcker samtliga fastighetskostnader, men FORTV köper sedan driftstjänsterna från FM i enlighet med ett särskilt avtal.

Detta undantag gäller ett litet antal fall, främst följande.

- Skjutfält där personal omväxlande arbetat med "försvarsuppgifter" (gör i ordning måltavlor od) och med "fastighetsuppgifter" (t ex sköter vägar i området). Fastighetsuppgifterna är nära knutna till försvarsuppgifterna i så måtto att vägar t ex behöver iordningsställas direkt efter en pansarvagnsövning som gått hårt åt vägarna.
- Vissa anläggningar i Stockholms skärgård där gemensamma transporter och tidsmässig samordning av arbetsuppgifter är motiverad pga de höga transportkostnaderna.

3.3 Fortifikationsverkets organisation

Fortifikationsverket, med huvudkontor i Eskilstuna, är indelat i tre verksamhetsgrenar: Anskaffning, förvaltning och avyttring. Verksamheten genomförs i tre regionala avdelningar: Södra, Mellersta och Norra förvaltningsavdelningarna, med var sitt avdelningskontor. Förvaltarna kan sedan vara placerade på "lokalkontor" inom regionen.

Förvaltaren utarbetar upplåtelseavtal och denne planerar drift- och underhåll utifrån behovet hos de militära enheter som verkar i området. I förekommande fall är förvaltaren projektledare för om- och tillbyggnader, liksom lokal representant vid avyttring.

Driften samordnas geografiskt i driftenheter under driftenhetschefen. För driften på förbandsnivå svarar ett antal driftstyrkor. Driftenheterna är, så att säga, parallella med lokalkontoren. Denna parallella organisation mellan förvaltningsansvariga och driftsenheter sammanhänger med möjligheten att göra samordningsvinster, bl a mindre transporter, om driften inom ett visst geografiskt område handhas av en

enhet – även om fastigheterna nyttjas av en rad olika militära enheter med eget budgetansvar och separata upplåtelseavtal med förvaltare från flera olika lokalkontor.

3.4 Arbetsgång när avtal sluts

Upplåtelseavtal

FM och FORTV sluter årligen inom varje garnison (eller motsvarande) ett upplåtelseavtal för de fastigheter som FORTV upplåter till FM. Förhandlingar sker mellan parterna lokalt (representanter är FORTV förvaltare och FM:s chef med MAL-försörjningsansvar) efter avstämning inom respektive organisation. (MAL = Mark, Anläggningar, Lokaler). Slutgiltigt undertecknas avtalet av FORTV förvaltningsavdelningschef och avtalstecknande chef inom FM (exempelvis flottiljchef i flygvpapnet). Avtalet reglerar upplåtelsens omfattning, aktuell ersättning och andra villkor.

Uppskaffningsavtal

Investeringsavtal

Efter att FM konstaterat behov av nyinvestering anmäler man detta skriftligen till FORTV. FM:s objektsledare redovisar behovsunderlag för FORTV:s projektledare. FORTV framlägger en offert med ett preliminärt pris och när parterna är ense sluts ett preliminärt avtal. Därefter vidtar projekteringsarbete och handläggning inom myndigheterna. Innan FORTV ingår bindande avtal avseende förvärv eller entreprenad tecknar FM och FORTV ett slutligt investeringsavtal. Efter detta begär FORTV in anbud och byggandet påbörjas.

Upplysningsavtal

Uppsägningsavtal

När FM inte längre avser att bruka ett objekt uppsägs det skriftligen med ett års uppsägningstid. Om ett lånefinansierat objekt inte är avskrivet vid uppsägningen kompenseras FORTV för detta (utifrån kvarvarande bokfört värde). Uppkommer rivningskostnader står FM för dessa. När uppsägningsavtal tecknats avvecklar FM verksamheten varefter FORTV avyttrar eller river fastigheten. Avyttringsverksamheten är avslutad när ny ägare tillträtt enligt bindande avtal, när objektet överlåtits till annan statlig myndighet eller när objektet rivits.

4 Ägande och förvaltning av försvarsfastigheter: Rollfördelning mellan Försvarsmakten och Fortifikationsverket

I detta avsnitt går vi igenom ett antal problem som lyfts fram i samband med de intervjuer och studiebesök. Vi tar också upp vad vi ser som potentiella problem utifrån erfarenheter från de områden som studerats under tidigare faser av utredningsarbetet.

4.1 Försvarsmaktens kontroll över krigsorganisationen

4.1.1 Problembeskrivning

Uppdelningen i ägande och brukande innebär att den fasta egendomen ägs av en separat myndighet. Ur ett verksamhetsperspektiv kan detta upplevas som en komplikation när det handlar om anläggningar som är mycket specifika för verksamheten och integrerade i verksamheten. Den verksamhetsansvarige krigsförbandschefen vill kunna planera användandet av den fasta egendomen tillsammans med, och formellt på samma sätt som, de tekniska försvarssystem och den personal som är knuten till verksamheten. Att behöva gå och "fråga fastighetsägaren om lov" upplevs som orimligt, särskilt när det gäller anläggningar som direkt konstruerats för att fylla ett militärt behov och för att kunna fungera tillsammans med den militära utrustningen. Försvarsmakten kan t ex bestämma över stridsflygplanen, men militära flygfält och specialkonstruerade hangarer ägs av FORTV och där måste Försvarsmakten förhandla med FORTV för att kunna få olika förändringar genomförda. Det finns en farhåga för att verksamheten som sådan blir lidande genom att inte alla nödvändiga komponenter kan kontrolleras och samordnas inom ramen för ett styrsystem. Det det kan också finnas en risk för att fastighetsägaren vill göra underhållsinsatser mm som inte är försvarsmässigt motiverade men som Försvarsmakten ändå får betala. Enligt Försvarsmakten finns ett antal exempel på att förhandlingar med FORTV rörande renodlat militära anläggningar blivit onödigt byråkratiska och skapat oklarhet om krigsförbandscheferna ansvar för krigsförbanden.

4.1.2 Synpunkter och förslag till åtgärder

Denna kritik har både en praktisk och en mer känslomässig sida. Vårt intryck är att på det lokala planet kan samarbetet fungera relativt smidigt och att FORTVs personal i huvudsak ser sitt uppdrag just som att på ett kostnadseffektivt sätt handha fastigheterna så som Försvarsmakten som "beställare" vill ha dem utifrån verksamhetens behov. Även när det fungerar smidigt kan det dock inom Försvarsmakten finnas en viss oro för framtiden: I och med att någon annan äger fastigheterna så finns risken att denne kan "ställa till besvär" och komplicera verksamheten. Samtidigt är ägandebegreppet ett mycket känsloladdat begrepp och att inte äga vissa saker kan automatiskt tolkas som att man tappat kontroll. Detta gäller även om man som beställare/köpare har de ekonomiska resurserna och den vägen kan forma anläggningarna efter eget önskemål.

Vi har i våra tidigare betänkande betonat att när det gäller *renodlade ändamålsfastigheter ska hyresgästens behov styra handhavandet av fastigheten*. Fastighetsägarens roll är i princip att på ett kostnadseffektivt sätt genomföra de åtgärder som hyresgästen anser motiverade. Uppdelningen i ägande och brukande ska i dessa fall *inte påverka den reella kontrollen över resurserna utan enbart vara ett sätt att effektivisera och professionalisera fastighetsförvaltningen*. Eftersom det krävs fackkunskaper för att bedöma vilka åtgärder som kan vara lämpliga för att nå vissa mål och för att bedöma kostnader, krävs en dialog mellan parterna. I denna dialog ska i princip de verksamhetsansvariga ha sista ordet. Något tillspetsat ska fastighetsägaren presentera prislappar och konsekvensbedömningar (t ex att om vissa åtgärder inte görs så kan det bli betydande framtida kostnader) och med detta som underlag ska den verksamhetsansvariga avgöra vad som ska ske med fastigheterna (inom ramen för den lagstiftning som finns rörande t ex olika miljöfrågor).

Detta innebär att en rad av de rättigheter som vid en kortsiktig förhyrning av en generell lokal ligger hos fastighetsägaren i praktiken överförs till hyresgästen. Den formella äganderätten bör tonas ner i betydelse och parterna kan då fokusera på att få ett system som fungerar smidigt och kostnadseffektivt ur ett verksamhetsperspektiv.

För att skapa klarhet och minska den oro som finns inom Försvarsmakten behöver rollfördelningen preciseras. Detta gäller:

- 1) Den övergripande instruktionen till FORTV. Idag sägs där att FORTV ska förvalta ändamålsfastigheter på ett sätt som "långsiktigt tar tillvara ändamålsfastigheternas värden." Denna formulering kan skapa konflikter i en situation där den verksamhetsansvarige anser

att fastigheterna inte långsiktigt behövs och därför anser det rationellt att fastigheterna förfaller och därmed sjunker i värde. Istället bör målsättningen formuleras i termer av att förvalta fastigheterna så att de *anpassas till verksamhetens krav*.

2) I ramavtalet finns på motsvarande sätt oklarheter om vem som egentligen "har sista ordet" i vissa frågor. I ramavtalet sägs t ex i punkt 3 att FORTV upprättar investeringsplan och förvaltningsplan samt att FM medverkar vid framtagande av dessa planer. (Motsvarande formuleringar finns i punkt 6 rörande drift och underhåll och punkt 7 rörande planerat underhåll). Enligt vår mening bör det klarare sägas att *FMs behov ska vara styrande när dessa planer utformas*. Eftersom ett upplåtelseavtal sedan upprättas och båda parter ska skriva under detta, är FORTVs möjligheter att "tvinga på" FM vissa insatser redan idag små, men vi tror att relationerna skulle förbättras om det i ramavtalet tydligare sades att den verksamhetsansvariges bedömningar av vilka insatser som är motiverade ska vara styrande.

3) Vi återkommer nedan till att det måste vara en öppen diskussion om vad som lokalt är den lämpligaste arbetsfördelningen mellan FORTV och FM. För renodlat militära anläggningar kan steget mellan behovsbedömning och förvaltningsplan vara relativt kort, vilket kan innebära att det är mer rationellt att FMs MAL-ansvarige gör ett förslag till förvaltningsplan för dessa anläggningar. Rollen för FORTVs förvaltare blir då att utifrån sina tekniska kunskaper bedöma om det finns bättre alternativ att nå avsedda målsättningar eller om FMs förslag direkt kan lyftas in i upplåtelseavtalet. Förvaltaren har sedan genomförandansvaret. Rent principiellt kan man tänka sig att FM även övertar genomförandansvaret men det skulle leda till att båda sidor behöver ha kompetens när det gäller upphandling av t ex byggnadsentreprenader och det kan knappast vara kostnadseffektivt.

Det blir sedan en uppgift för FORTVs ledning att internt klargöra och förmedla denna rollfördelning så att denna blir accepterad av alla. Vårt intryck är att denna rollfördelning i praktiken redan är etablerad på många platser.

Vår bedömning är alltså att det är möjligt att lösa de aktuella problemen inom ramen för den formella rollfördelning som finns idag, dvs att det formella ägandet inte behöver överföras till Försvarsmakten för att vi ska få en smidig styrning av försvarsverksamheten. Man måste också vara klar över att det finns mycket stora gränsdragningsproblem om man ska förändra dagens ägandeförhållanden. Det finns en konti-

nuerlig skala av kopplingar till verksamheten. Att dra gränser utifrån vilka byggnader/anläggningar som saknar värde i alternativ användning är t ex problematiskt. Föränderliga lokala förhållanden avgör i hög grad om det finns andra intressenter för en anläggning/byggnad eller inte. Fastigheter som fysiskt är relativt likartade kan då – hur än gränsdragningsprincipen formuleras – ibland ägas av FM och ibland av FORTV. Om driften sedan ska samordnas genom att FM köper drift från FORTV blir det två parallella kontrakt – ett där man köper skötsel av egna fastigheter och ett hyresavtal, etc.

Vi är medvetna om att det finns en fara med att verksamheten ska styra hur fastigheterna förvaltas, nämligen att nödvändigt underhåll skjuts på framtiden för att klara kortsiktiga besparingskrav. Enligt vår mening kan detta hanteras genom att fastighetsägaren i sin årsredovisning ska beskriva fastighetsbeståndets utveckling och då tala om ifall man anser att nödvändigt underhåll inte genomförs. Därefter får regering/riksdag vidta åtgärder i relation till Försvarsmakten som i så fall misskött sitt uppdrag och gjort prioriteringar som inte är i huvudmannens intresse. Som vi betonar i tidigare betänkande (SOU 1996:187, avsnitt 7.7) ska fastighetsägaren också redovisa om fastigheter har högt värde i alternativ användning.

4.2 "Dagens system onödigt byråkratiskt"

Risken för att dagens system leder till ett alltför byråkratiskt system har påtalats i diskussionerna. Denna synpunkt visar sig vid närmare granskning innehålla en rad olika komponenter.

1. En oro för att FM måste bygga upp en större administrativ kapacitet för att sköta alla avtal och ha nödvändig beställarkompetens.

Kommentar:

Ett köp-säljssystem innebär att "köparen" får mer arbetsuppgifter av denna typ, men samtidigt får man mindre arbetsledande uppgifter. Omställningen kan upplevas som besvärlig, men är en integrerad del av det nya systemet, vars motiv i grunden är att dessa eventuella kostnadshöjningar mer än väl kompenseras av minskad resursåtgång för själva fastighetsskötseln.

2. För att kunna rationalisera driften har FORTV satsat på geografiskt sammanhållna driftsenheter. Eftersom en viss militär enhet kan ha fastigheter i flera sådana regioner måste den verksamhetsansvarige ha kontakt med flera driftsenheter. Dessa driftsenheter är formellt

sidoordnade den förvaltare som är FORTVs representant när upplåtelseavtalet tas fram och skrivs under.

Kommentar:

Denna komplikation är svår att undvika om det ska gå att göra ekonomiska besparingar genom geografisk samordning inom driften. Det finns sedan i princip två huvudalternativ när det gäller relationen till en viss militär enhet:

A. Den militära enheten skriver separata avtal med varje driftsenhet. Detta leder till enkla beslutsvägar, men till att samordningen mellan drift och underhåll blir svårare.

B. FORTVs förvaltare samordnar avtalen med de olika driftsenheterna och inarbetar alla i ett förslag till upplåtelseavtalet. Därmed kan drift- och underhåll samordnas bättre, men samtidigt kan det leda till längre beslutsvägar eftersom kontakten med driftenheten går via förvaltaren.

Eftersom den nya strukturen är på väg att byggas upp är det svårt att bedöma om de administrativa komplikationerna är av nämnvärd storleksordning eller inte. Vi vill emellertid peka på att det finns en risk för komplikationer på denna punkt, och att parterna får vara öppna för att prova olika lösningar för att hitta fram till en administrativ struktur som både är effektiv och smidig.

3. Svårigheter att anpassa insatser till förändrade omständigheter. Upplåtelseavtalet lägger fast ekonomiska ersättningar och insatser av olika slag för det kommande året. Mycket kan hända från det avtalet ingås till det är dags att genomföra olika insatser. Att ändra på ett ingånget avtal är besvärligare än att t ex omprioritera arbetsinsatser inom en befintlig organisation. Därmed finns risken att uppdelningen i ägande och brukande leder till ett mer stelbent system.

Kommentar:

Om FM under löpande år vill göra ytterligare insatser än de som avtalats finns inga egentliga komplikationer eftersom det kan hanteras som köp av en tilläggstjänst. De potentiella komplikationerna är betydligt större om det gäller minskningar i insatser eller omprioriteringar av insatser. När det gäller direkta minskningar kan naturligtvis inte FM med kort varsel göra sådan om det är fast anställd personal inom Fort som utför arbetet eller om det finns undertecknade entreprenadavtal. Här finns dock ingen skillnad mot om FM skötte detta själva, eftersom de inte heller kan säga upp personal med hur kort varsel som helst eller säga upp undertecknade avtal.

Den punkt där det kan finnas särskilda problem pga uppdelningen i ägande och brukande är därmed omprioriteringar av insatser inom en given ekonomisk ram. Eftersom försvarets verksamhet är så omfattande och komplex förekommer rimligen relativt ofta att FM under löpande kontrakt vill göra vissa omprioriteringar. I praktiken kan sådana önskemål ofta hanteras på ett bra sätt på det lokala planet, men för att undvika konflikter i framtiden bör det i *upplåtelseavtalet klart sägas att FM ska kunna göra omprioriteringar av insatser inom överenskomna ekonomiska ramar under löpande kontraktperiod om dessa meddelas i rimlig tid till förvaltaren*. Uppstår merkostnader för FORTV pga dessa omprioriteringar får det hanteras som köp av tilläggstjänster.

4. Det har också framförts synpunkter på att det kan bli vissa administrativa komplikationer pga uppdelningen i anslagsfinansierade respektive lånefinansierade anläggningar. Om t ex en byggnad på en krigsflygbas används i undervisningssyfte lånefinansieras medan flygbasen i övrigt är anslagsfinansierad. Rent budgettekniskt hanteras då de olika delar av fastigheten på olika sätt inom FM

Kommentar:

Detta rör i huvudsak försvarsinterna frågor. I förhållande till FORTV är den enda skillnaden att FM inte betalar någon kapitalkostnad på de anslagsfinansierade anläggningarna. Det bör enligt vår bedömning undersökas om inte en enhetlig klassificering kan ske av ett helt komplex utifrån den *huvudsakliga* användningen. Genom att inte klassificera varje objekt för sig skulle de administrativa problemen med gränsdragningen minska. Problematik knuten till gränsdragningen mellan låne- och anslagsfinansierade objekt faller dock utanför utredningens uppdrag.

4.3 Gränsdragningen mellan ansvarsområdena uppfattas lokalt som godtycklig

4.3.1 Problembeskrivning

Grundprincipen är att fast egendom ägs av FORTV medan lös egendom ägs av FM. Det finns i särskilda avtal noggrant reglerat vilken utrustning som hör till FORTVs ansvarsområde och vad som hör till FMs ansvarsområde. Även om den formella gränsdragningen mellan vad som hör till Försvarsmakten och vad som hör till FORTV är klar så *leder den ibland till resultat som på det lokala planet förefaller godtyckliga*.

Två exempel:

- Fast monterad brandskyddsutrustning hör till FMs ansvarsområden om den är till för att släcka eld t ex i flygplan parkerade i en hangar, medan de hör till FORTVs ansvarsområde om de är till för att släcka eld i själva byggnaden.
- Den utrustning som behövs för att öppna luckan så att en nedsprängd radarmast kan höjas och sänkas hör till FORTV, medan den likartade utrustning som behövs för att höja och sänka själva radarmasten hör till Försvarmakten.

Det finns en rad exempel av denna typ där dagens driftspersonal inom Försvarmakten skött utrustning som både hört till den lösa och den fasta egendomen.

4.3.2 Synpunkter

Den här typen av gränsdragningsproblem är oundvikliga, och för att få en effektiv skötsel av de berörda anläggningarna krävs därför att det sker kompletterande avtal. Dessa avtal kan ibland innebära att FM köper skötsel av sin egendom från FORTV och ibland innebära att FORTV köper skötsel av den fasta egendomen från FM. De berörda organisationerna har arbetat fram rutiner för hur sådana tilläggsavtal ska göras och vår bedömning är att parterna på detta sätt kan hitta fram till lösningar som gör att objekten kan skötas på ett effektivt sätt, även om den består av "blandad" egendom. För att dessa lokala anpassningar ska kunna ske på ett smidigt sätt är det viktigt att de lokalt ansvariga inom FM och FORTV har en betydande handlingsfrihet när det gäller att avgöra vem som ska göra vad.

4.4 Kvarvarande konflikter om FMs roll i fastighetsdriften

I kapitel 2 och 3 beskrev vi dels beslutet om att driftsresurser ska överföras till FORTV dels de kompletterande avtal som innebär att FORTV köper vissa driftstjänster från FM. Detta rör ett litet antal objekt.

Under utredningens gång har vi mött kritiska synpunkter från båda håll. Personal inom FM har sagt att det hade varit bättre om de fått utföra mer arbete på uppdrag av FORTV, men vi har också mött personer inom FORTV som menar att det leder till ineffektivitet att låta FM

sköta viss fastighetsdrift, t ex sämre utnyttjande av maskinparken och av specialistkompetens.

För att kunna hantera denna fråga på ett smidigt sätt är det viktigt att hitta en rutin för att bedöma vilken arbetsfördelning som är den bästa. Grundprincipen bör rimligen vara att den som kan utföra arbetet med en given kvalitet till lägst kostnad – på grund av t ex samordningsmöjligheter – ska vara den som utför arbetet. Gången bör därmed i princip vara att båda parter presenterar kalkyler för hur mycket det skulle kosta dem att utföra det aktuella arbetet, dvs:

- A. Hur mycket FORTV begär för att utföra drift av de berörda anläggningarna.
- B. Hur mycket FM begär för att på uppdrag av FORTV genomföra driften.

I den mån som FM begär mindre i ersättning av FORTV än vad FORTV begär som driftdel i hyran av FM bör FORTV köpa driften av FM. I så fall ska driftdelen i hyran sättas lika med den ersättning som betalas till FM.²

Vi tror att det är viktigt att betrakta denna fråga ur ett strikt ekonomiskt perspektiv där den som kan utföra uppgifterna med minst resursförbrukning också ska sköta dem. Som vi betonade ovan bör mycket av dessa förhandlingar kunna skötas på den lokala nivån. Med tanke på arbetsgivaransvar mm krävs naturligtvis centralt godkännande om det rör med omfattande förändringar av dagens situation.

Det kan tyckas onödigt byråkratiskt att FM först betalar en hyra till FORTV och sedan får betalt av FM. Alternativet vore att FM sköter driften och direkt betalar den själv. Nackdelen med detta är att kostnaden då inte redovisas lika klart och inte lika lätt kan jämföras med andras kostnader. Rent administrativt kan ju parterna lätt undvika att pengar skickas "fram och tillbaka" genom ett kvittningsförfarande. Vår bedömning är därmed att det är bra att i dessa fall FORTV formellt köper tjänsten av FM.

På denna och andra punkter när det gäller specifika gränsdragningsfrågor kan det förväntas uppstå konflikter och olika tolkningar. Det är därför viktigt att parterna diskuterar sätt att smidigt lösa sådana tvister,

² Det bör dock noteras att det finns en risk med denna uppläggning och det är att FM begär för lite i ersättning. I praktiken får ju FM behålla hela hyressänkningen, dvs oavsett vad FM begär så blir den reella ersättningen lika med A. Om FM av icke-ekonomiska skäl vill sköta driften fastän det även för dem kostar A (eller till och med lite mer) så finns en risk för taktikbud. Detta är dock en styrningsfråga från centralt håll och inte något som FORTV har anledning att bevaka - så länge som FM betalar eventuella övergångskostnader för FORTV och så länge som inte fastigheterna vansköts..

t ex genom att i vissa fall använda skiljemannaförfarande eller motsvarande. Detta bör skrivas in i ramavtalet mellan parterna.

4.5 Hyressättningsystemet

I kapitel 3 beskrev vi hur hyressättningsystemet ser ut idag. I samband med det senaste försvarsbeslutet sades att en totalhyresmodell ska tillämpas. Fortfarande särredovisas olika komponenter och resonemang förs separat om t ex drift- och underhållskostnader. Totalhyran erhålls som summan av de olika separat förhandlade komponenterna. Därmed är det i praktiken en komponenthyresmodell, vilket enligt vår bedömning är bra för ändamålsfastigheter där konkurrensen inte sätter press på hyresvärden och där verksamhetens krav ska styra insatserna på fastigheterna. Genom att kostnader särredovisas kan hyresgästen lättare bedöma om fastighetsägaren sköter sina uppgifter på ett effektivt sätt. Parterna är överens om att en sådan komponenthyra är lämplig.

Lokalt inom FM har det framförts kritik när det gäller de förvaltningskostnader som FORTV tar ut. Denna kritik har både rört nivån på dessa kostnader och hur de tas ut. Den första punkten återkommer vi till i kapitel 6 och här berörs enbart den andra punkten.

Inom FORTV finns en viss mängd fasta administrativa kostnader. Som en tillfällig lösning under de första åren betalade FM en klumpsumma till FORTV för dessa. Numera fördelas de administrativa kostnaderna ut på de enskilda objekten. Problemet med detta är emellertid att det lokalt kan uppfattas som oskäligt att man betalar förvaltningskostnader även för objekt där det är uppenbart att FORTV under långa tider inte lägger något arbete (typ enklare truppbefästningar). En prisättning som inte speglar de verkliga kostnaderna kan också leda till fel signaler och leda till att man lägger ner för mycket av objekt där hyran överstiger fastighetsägarens kostnader.

Ur båda dessa perspektiv finns det fördelar med ett system där de objektanknutna hyrorna speglar de objektanknutna löpande kostnaderna. Därmed skulle det vara bättre att ta ut de fasta kostnaderna på annat sätt än genom att fördela ut dem på varje enskilt objekt. Å andra sidan finns också nackdelar med en central klumpsumma därför att det kan vara svårt att bedöma vad som är rimliga nivåer på de aktuella kostnaderna. En tänkbar medelväg kan vara att de fasta administrativa kostnaderna fördelas ut bland hyresgästerna, men att de där betalas i form av en klumpsumma och inte fördelas vidare ner till det enskilda objektet. Genom att man lokalt betalar kostnaden kan det bli större ekonomisk

press från hyresgästen, samtidigt som hyran på det enskilda objektet bättre speglar de resurser som går åt för att hantera objektet.

Vi vill i detta sammanhang betona att den skillnad som finns mellan anslags- och lånefinansierade anläggningar inte får leda till felaktiga nedläggningsbeslut. Om hyresgästen slipper hela hyran för en lånefinansierad anläggning kan ju denne spara betydligt mer på att lägga ner sådana än att lägga ner anslagsfinansierade objekt. Hur denna situation kan hanteras beskrivs i våra tidigare betänkanden (SOU 1996:187, avsnitt 7.6.3). Grundtanken är att hyresgästen för lånefinansierade anläggningar måste betala icke avskrivna investeringar i samband med att objektet lämnas. Som framgick i avsnitt 3.4 tillämpas denna princip idag mellan parterna, men för den lokala nivån inom FM kan en avveckling av lånefinansierade anläggningar ändå framstå som mer fördelaktig p.g.a. den större hyressänkningen.

4.6 Sekretess och krigsplacering

En tänkbar problematik när det gäller anläggningar som ägs av FORTV är att det kan finnas delade meningar om vem som har rätt att vara i anläggningen eller bestämma om vem som får vara där. Kan fastighetsägaren hävda att denne har rätt att bestämma vem som får vara där för att sköta anläggningen?

Vårt intryck är att sekretessfrågorna i praktiken inte är något betydande problem. Självklart ska även fastighetsägarens personal först genomgå Försvarmaktens sekretessprövning innan de får vistas i anläggningen. Det finns en rad exempel på att Försvarmakten använder personal anställda i privata företag även i mycket hemliga anläggningar. (I den mån som Försvarmakten har tänkt sig att använda FORTVs driftspersonal även om man skulle äga anläggningarna, är det uppenbart att sekretessfrågor inte kan ha någon betydelse när själva ägandefrågan avgörs.)

Motsvarande gäller frågor om externt anställd personals roll vid en krigssituation eller vid höjd beredskap. Även detta finns det rutiner för och Fortifikationsverkets driftspersonal kan krigsplaceras så att de under kriser och krig kommer att ingå i krigsförbanden och därmed lyda under krigsförbandschefen. I avtal mellan Försvarmakten och FORTV kan också regleras att den aktuella personalen ska delta i övningar av olika slag och i dessa situationer direkt lyda under ansvarig chef inom FM.

Det finns alltså möjligheter att utforma regelsystem och avtal så att även personer som inte formellt är anställda av FM kan behandlas som anställda när det gäller sekretess, deltagande i övningar och krigsplacering.

4.7 Avslutning

Analysen i detta kapitel visar att de problem som finns i relationerna mellan Försvarmakten och FORTV kan lösas inom ramen för dagens formella ägandestruktur. Att försöka lösa dessa problem genom ägandeförändringar riskerar att skapa nya komplikationer och godtyckliga gränsdragningar.

Däremot är det viktigt att spelreglerna förtydligas så att det blir klarare att det är FM som den verksamhetsansvariga som måste kunna forma byggnader och anläggningar utifrån deras roll i verksamheten. FORTVs roll är i allt väsentligt att vara en professionell diskussionspartner när det gäller vilka fastighetsinsatser som behövs för detta och en professionell utförare av det som FM efter en sådan dialog vill ha genomfört. Vi har ovan pekat på att ett sådant förtydligande kan ske genom att instruktionerna till FORTV ändras något, och att det sker förtydliganden i ett antal paragrafer i ramavtalet.

Det är också viktigt att totalhyresbegreppet överges och att det klart talas om en komponenthyra. FM ska kunna se vad man betalar för och kunna bedöma om priset på olika tjänster och insatser är rimliga. (Vi återkommer till detta i kapitel 6.)

I och med att fastigheterna är en så integrerad del av verksamheten finns många gånger samordningsmöjligheter t ex när det gäller skötseln av tekniska system i fastigheter och likartade system knutna till utrustningen. Det är därför viktigt att det finns utrymme för parterna lokalt att pröva sig fram till den arbetsfördelning som är effektivast. Det är ledningarnas ansvar att se till att dessa diskussioner förs i en öppen och konstruktiv anda med verksamhetens bästa som ledstjärna.

5. Rationaliseringsmöjligheter för försvarsfastigheter: Samordning Fortifikationsverket – Statens Fastighetsverk?

5.1 Inledning

Frågan om förhållandet mellan Fortifikationsverket och Statens Fastighetsverk är beroende av gränsdragningen mellan FORTV och Försvarsmakten. I detta kapitel utgår vi från slutsatserna i föregående kapitel, dvs att ägandet även av de mer renodlade militära anläggningarna ligger kvar hos FORTV.

I avsnitt 5.2 preciseras olika alternativ för en samordning mellan FORTV och Statens fastighetsverk. I avsnitt 5.3 analyseras konsekvenser. I avsnitt 5.4 sammanfattas slutsatserna.

5.2 Samordning mellan Fortifikationsverket och Statens Fastighetsverk: Beskrivning av tänkbara alternativ

Vi betraktar denna fråga ur ett renodlat pragmatiskt perspektiv: Går det att peka ut konkreta ekonomiska vinster med olika former av samordning? Någon diskussion om mer allmänna för- och nackdelar med ”koncernbildningar” förs inte här.

Det finns en rad olika tänkbara varianter av vad en samordning mellan de berörda verken skulle innebära. De följande är enligt vår bedömning de mest intressanta:

1 Sammanslagning av de båda verken till ett verk.

På grund av vikten av det nära samarbetet med Försvarsmakten utgår vi från att försvarets fastigheter fortfarande skulle hanteras inom en särskild avdelning. Önskemål om en sådan lösning – ifall en sammanläggning ska ske – har framförts från Försvarsmaktens ledning och vi tror att det pga de starka beroendeförhållanden mellan fastigheter och verksamhet, samt inte minst sekretessproblem, finns starka skäl för en sådan lösning. De nya verkets organisation skulle då i princip innebära att det under verksledningen finns två avdelningar med ansvar för de gamla verkens respektive områden.

2. *Överföring av vissa funktioner till ett av verken.*

Två områden har tagits upp som intressanta

- Förvaltningen av ledningscentraler som ska användas i krigstid. Sådana finns både för den militära och den politiska ledningen och de förvaltas idag av olika organisationer. Vi kommer dock inte att beröra denna fråga här, bl a därför att det rör mycket vidare frågor än de rent fastighetsekonomiska.
- Avyttringsverksamheten.
Idag sköter i princip varje verk avyttringen av fastigheter som inte behövs för den statliga verksamheten eller som av andra skäl är lämpliga att avyttra.

3. *Lokal samordning rörande drift- och underhåll*

Detta innebär att samma personal sköter drift- och underhåll för fastigheter som hör till båda verken. Att bilda någon form av gemensamma driftsenheter skulle enligt vår mening skapa stora styrproblem, så vi utgår från att denna samordning innebär att det ena verket köper tjänster från det andra. Vem som är köpare och vem som är säljare kan variera från fall till fall.

4. *Samordning av vissa administrativa rutiner*

Idag tillämpar FORTV och Statens fastighetsverk olika hyressättningsmodeller. FORTV har i praktiken en komponenthyra där hyresgästen t ex betalar för faktiskt underhåll enskilda år, medan SFV sätter hyran för ändamålsfastigheter utifrån en bedömning av genomsnittligt underhåll för en längre period. Dessutom används olika definitioner när vissa nyckeltal beräknas vilket försvårar en jämförelse.

5.3 Konsekvensanalys och förslag rörande samordning

5.3.1 Sammanslagning av verken

Argumenten för en sammanslagning av de båda verken är enligt vår mening främst följande:

- Minskade kostnader för själva ledningsfunktionen.
- Möjlighet till viss administrativ samordning.

Nackdelarna med en sammanslagning är:

- Det skapas inom försvarsområdet ytterligare en nivå i hierarkin vilket kan försvåra samarbetet mellan FM och det fastighetsägande verket.
- Verksledningen kan få svårt att styra därför att problemsituationen inom olika delar av beståndet är så olika. Det finns en risk att de olika avdelningarna fungerar som ”verk inom verket”.

Vår bedömning är att de direkta kostnadsbesparingarna av en administrativ samordning mellan verken är mycket begränsade. Minskade kostnader för själva ledningsfunktionen blir begränsade därför att det kommer att behövas en särskild avdelningsledning för fastigheterna inom försvarsområdet. Eftersom båda verken är relativt stora och förvaltar ett stort fastighetsbestånd finns inga betydande stordriftsfördelar med att lägga samman verken. De direkta kostnadsbesparingarna kan också relativt snart ätas upp av kostnader för längre beslutsvägar och risker för revirtänkande inom de olika avdelningarna.

Slutsatsen av detta är att man inte kan förvänta sig några nämnvärda vinster med en sammanläggning av de båda verken. Det bör också noteras att det idag finns en tendens till att fastighetsbolag blir mer ”nischade” – att de specialiserar sig på en viss fastighetstyp. Bakgrunden till detta är just att när det gäller fastigheter som är specialanpassade för en viss verksamhet (hotell, köpcentra) är kunskap och nära kontakt med denna verksamhet viktigt för ett effektivt handhavande av fastigheterna. Detta resonemang är också relevant för försvarsområdet eller ”det nationella kulturarvet”. I de fortsatta övervägandena utgår vi därför från att verken består som separata enheter.

5.3.2 Överföring av vissa funktioner: Avyttringsverksamheten

Avyttringsverksamheten kan förväntas vara omfattande under en lång tid framåt inom FORTV i och med att försvaret minskar det antalet fastigheter som nyttjas. Dessa objekt kan mycket grovt uppdelas i två grupper:

- Större områden belägna i eller i anslutning till större orter. I dessa fall är det ofta aktuellt att göra betydande investeringar i området för att det ska få en alternativ användning. Tidigare nedlagda regementen har bl a byggts om till högskolor eller ”företagsparker”.
- Övriga objekt. Detta kan gälla allt från bostadshus, kontorshus, förrådslokaler till markområden och enstaka anläggningar..

Våren 1997 beslöts att ett antal nedlagda regementen skulle överföras till ett nybildat dotterbolag inom Vasakronan (Vasallen) för att där vidareförädlas. Vasakronan fick också ett ekonomiskt tillskott för denna uppgift.

Statens fastighetsverks avyttringar är av naturliga skäl tämligen begränsade.

När det gäller avyttringsverksamheten finns tre huvudalternativ:

1. All statlig fastighetsförsäljning samlas i ett särskilt bolag/verk. Detta omfattar då inte bara FORTV och SFV utan även andra ändamålsfastighetsbolag (t ex Akademiska Hus och Vasakronan Krim).
2. Hanteringen av större avvecklingsobjekt, där betydande investeringar kan vara motiverade för en "förädling" av objekten, lyfts bort från de berörda verken/bolagen, medan försäljningen av övriga objekt sker av respektive verk/bolag.
3. All avyttringsverksamhet sköts av respektive verk/bolag.

Enligt vår mening talar mycket för alternativ 2:

- Mot alternativ 1 talar att det är svårt att skapa rätt incitament för hanteringen av objekt när ett sådant nytt verk skapas. Det kan förväntas uppstå komplikationer rörande ekonomiskt ansvar och hur kostnader/vinster/risker ska delas. Det kan finnas risk att myndigheter och fastighetsägare blir mindre benägna att avveckla fastigheter om det finns ytterligare en part inblandad med ekonomiska intressen.
- Mot alternativ 3 talar att avveckling av ett större område, där staten har ett visst moraliskt och regionalpolitiskt ansvar för att området inte förfaller, ställer speciella krav på kompetens som ligger utanför de berörda verkens kärnområden. Den lösning som valts när det gäller överförande till Vasallen förefaller lämplig idag, men det finns en rad frågor kring denna lösning som måste analyseras utifrån en framtida börsintroduktion av Vasakronan. Utgår vi från att Vasallen då ska ingå är det viktigt att Vasallens förpliktelser är mycket klart formulerade så att bolagets värde kan bedömas av aktörer på börsen.

I en tänkbar framtida situation där staten saknar ett fastighetsbolag av denna typ, kan man tänka sig att det bildas en speciell "projektorganisation" för ett visst område. Denna sluter avtal med privata bygg- och fastighetsbolag om utvecklingen av dessa områden. Ibland innebär

det att staten kan tjäna pengar på avvecklingen, men ibland kan det också krävas kapitaltillskott för att en önskad utveckling ska ske. Ansvaret för att bilda denna tillfälliga organisation skulle ligga på finansdepartementet, som i sin tur kan ta hjälp av den stabsenhet i lokal och fastighetsfrågor som föreslås ligga inom Statskontoret. Det formella ägandet kan ligga kvar hos det berörda verket under denna avvecklingsprocess.

Vi anser alltså att alternativ 2 är att föredra. Varje verk har därmed ansvaret för den "normala" avyttringsverksamheten. För att sköta detta på ett bra sätt kan det behövas olika former av konsult hjälp och man kan även tänka sig att ett verk köper vissa tjänster av ett annat verk, men det är då fråga om rent affärsmässiga uppgörelser.

5.3.3 Lokal samordning

De möjliga vinsterna med en lokal samordning sammanhänger i princip med två saker:

- Minskade reskostnader för personal.
- "Odelbarheter", dvs att vissa specialistfunktioner inte får full systerställning inom ramen för det bestånd som en fastighetsägare har. Är behovet av specialistfunktioner relativt begränsat tidsmässigt köps tjänsten normalt från fristående företag. Det finns dock situationer där behovet är så stort att det kan motivera en anställning, men där arbetet inte räcker till för ett heltidsarbete.

Enligt vår mening kan besparingar av denna typ vara betydande, men denna samordning kan lika gärna ske med andra fastighetsbestånd än de som är knutna till de aktuella verken. Statens fastighetsverk köper idag drift och löpande underhåll på ett antal orter, bl a från Vasakronan och Akademiska Hus. Samordningsmöjligheterna bör många gånger vara större med andra lokala bestånd, t ex kommuner, landsting eller Vasakronan Krim. Att kunna ta tillvara sådana samordningsmöjligheter är en av förklaring till att externa fastighetsförvaltningsföretag många gånger kan hålla lägre kostnader. (Man kan också tänka sig att en specialist deltidsanställs inom det aktuella verket och har en annan deltid hos en annan fastighetsägare. Däremot bör verken enligt vår mening inte sälja tjänster på den privata marknaden pga svårigheter med konkurrensneutralitet.)

De största effektivitetsvinsterna skulle utifrån dessa argument finnas i att konkurrensutsätta åtminstone delar av den lokala fastighetsförvalt-

ningen (med de reservationer som finns rörande hemliga anläggningar där man inte kan ta in offerter på vanligt sätt pga att ytor mm är hemliga). Ett alternativ är att diskutera samarbete med andra offentliga fastighetsägare på den aktuella orten. På vissa orter finns redan ett sådant samarbete. Att leta efter sådana alternativ ingår i det normala effektivitetsarbetet i respektive verk och det finns inte någon anledning att särskilt peka ut en lokal samordning mellan Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk

5.3.4 Samordning av administrativa rutiner

I våra tidigare betänkanden har vi föreslagit en viss hyressättningsprincip för ändamålsfastigheter. Genomförs detta förslag kommer samma principer att gälla inom FORTV och inom SFV (för de delar av beståndet som är ändamålsfastigheter). Detta underlättar processen när äldre fastigheter överförs från FORTV till SFV och FM fortfarande vill hyra vissa delar. I den mån som det rör sig om annat än ändamålsfastigheter, dvs där FM har goda alternativ till den aktuella fastigheten, ska det vara en hyressättning som baseras på vad t ex motsvarande kontor eller förrådslokaler betingar för hyra på marknaden. Med tanke på att många av SFVs objekt inte är att betrakta som ändamålsfastigheter är det också rimligt att hyressättningsprinciperna kommer att variera.

För att kunna bedöma effektivitet inom de olika statliga fastighetsförvaltande enheterna bör det ske en samordning när det gäller redovisning av nyckeltal och hur de bakomliggande variablerna mäts. Att ta fram en uppsättning gemensamma nyckeltal bör kunna göras av stabsenheten för lokal- och fastighetsfrågor som i fortsättningen föreslås finnas inom Statskontoret.

5.4 Slutsats

Vår bedömning är att det inte finns några nämnvärda effektivitetsvinster med en sammanläggning eller en samordning mellan Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk. Risken är också att de fördelar som finns ur kompetensperspektiv med mer specialiserade fastighetsförvaltare går förlorad. Däremot bör det utformas gemensamma direktiv om nyckeltal mm så att jämförelser och effektivitetsbedömningar underlättas.

6. Effektiviseringar inom Fortifikationsverket

6.1 Inledning

Argumenten i föregående kapitel pekar på att vägar att få en effektivare hantering av försvarsfastigheter bör sökas inom dagens organisatoriska ramar. Tre typer av kostnader kan då diskuteras:

1. Kostnader för drift och löpande underhåll.
2. Direkta kostnader för investeringar och periodiskt/långsiktplanerat underhåll.
3. Olika administrativa kostnader inom FORTV.

I samband med att fastighetsdriften överfördes till FORTV lades ett separat besparingskrav på 150 miljoner på denna verksamhet. FORTV har tagit fram en plan för hur denna besparing ska kunna genomföras. Arbete med att genomföra planen pågår för närvarande. Besparingen uppnås både genom rena effektiviseringar och genom standard- och ambitionssänkningar i olika avseenden. De största besparingsposterna är (för 1998):

Drift- och underhåll: personal	53 milj
Lokalvård: Personal	31 milj
Administration	14 mil
Energisparprogram	13 milj
Geografisk rondring	10 milj
Lokalvård: Övriga kostnader	10 milj

Byggnadsarbeten i samband med investeringsprojekt och periodiskt underhåll utförs i normalfallet inte med egen personal. Efter att FORTV och FM kommit överens om vad som ska göras, upphandlas arbetena från den privata marknaden, även om sekretessfrågor ibland påverkar de konkreta formerna för denna upphandling. Vi har inte mött någon kritik mot FORTVs sätt att sköta dessa upphandlingar och berör därför inte denna komponent ytterligare.

Den återstående kostnadsposten – FORTVs administrativa kostnader – har det varit mer synpunkter och nästa avsnitt ägnas åt dem.

6.2 FORTVs administrationskostnader

FORTV har som del i sitt eget effektivitetsarbete låtit konsultfirman REPAB Facility Management AB göra en jämförande analys av verkets administrativa kostnader. Jämförelser har gjorts med tre stora, rikstäckande fastighetsföretag/organisationer, som samtliga ingår i statligt ägda koncerner. Man jämför även med vissa riktvärden som REPAB tagit fram. Bland de siffermässiga resultat som redovisas i studien kan nämnas:

- Fortverkets administrativa kostnader per tjänsteman ligger högt, klart över riktvärdet men även högt i relation till de övriga bolagen (där två av tre också låg över riktvärdet.)
- Fortverket ligger mycket lågt när det gäller antalet tjänstemän per kvm viktad bruksarea, men med tanke på att det är stora skillnader i fastighetsbeståndet påpekas att det är svårt att bedöma relevansen i jämförelsen. REPAB noterar dock att FORTV ligger lågt även jämfört med riktvärden för industrifastigheter.
- De totala administrativa kostnaderna som andel av hyresintäkterna ligger lågt.

Den aktuella studien visar tydligt hur svårt det är att få ett användbart jämförelsematerial med vars hjälp man kan bedöma en organisations effektivitet. Skillnader i fastighetsbestånd och hyresgäststruktur är t ex betydande mellan de jämförda företagen. Studien innehåller emellertid avslutningsvis två slutsatser (givet vissa förutsättningar om jämförbarhet och data):

”Fortifikationsverkets nuvarande bemanning för förvaltning av lokaldelen förefaller klart rimlig [...]

”Fortifikationsverkets administrativa kostnad relaterad till antalet årsanställda ligger relativt högt. Här bör en noggrannare analys göras för att reda ut orsaken och hitta möjliga besparingar.”
(s 10)

Vi utgår från att verket kommer att göra en sådan analys som del i den genomgång av de administrativa rutiner mm som nu pågår inom verket, samt att Forsvarsmakten och regeringskansliet noga följer detta arbete för att bedöma vad som är rimliga minskningar i förvaltningskostnaderna.

Vår bedömning är att det just nu inte är meningsfullt med ytterligare externa analyser av FORTVs administrativa kostnader eller att försöka bedöma om ytterligare besparingskrav ska ställas upp. Överföringen av driftresurserna och det kraftiga sparkravet på fastighetsdriften skapar ett betydande merarbete knutet till ny personal, samordning av administrativa system och för personalavveckling. I den turbulenta situation som råder är det svårt att bedöma långsiktig normal bemanning. En sådan bedömning kan ske först om något år när olika övergångsproblem hanterats och är då en uppgift för RRV och den stabsenhet för lokal och fastighetsfrågor som föreslås ska finnas inom Statskontoret. Vi vill också betona att inom ramen för ett köp-säljsystem ligger ett stort ansvar på "köparen" att sätta press på "säljaren" så att köparen inte betalar onödigt mycket. I nästa avsnitt diskuterar vi hur detta ska kunna fungera i en situation där köparen *inte* kan göra som på en vanlig marknad, dvs hota med att byta leverantör om tjänsterna inte uppfattas som prisvärda.

6.3 En struktur som skapar en kontinuerlig kostnadspress

För att långsiktig skapa en effektiv fastighetsförvaltning går det inte att lägga tyngdpunkten på utomstående parter bedömningar. Det centrala blir att skapa en kontrakts- och organisationsstruktur som gör att köparen/FM kan sätta en kontinuerlig press på effektiviteten i fastighetsförvaltningen. Enligt vår mening är då följande särskilt viktigt.

Att FORTV har en ekonomisk redovisning där kostnader för olika delar av verksamheten framgår tydligt och att denna är tillgänglig för FM. Som vi betonar i tidigare betänkanden är tydlighet och genomsynlighet särskilt viktig i de fall där hyresgästen i praktiken saknar alternativ (se SOU 1996:187, avsnitt 6.3). Även om det finns begränsningar med alla nyckeltalsjämförelser så är genomtänkta nyckeltal ändå en bra startpunkt för diskussionen om vad som är rimliga kostnader. Hur detta ska utformas bör diskuteras gemensamt av parterna med t ex personer från den stabsenhet i fastighetsfrågor som föreslås finnas i Statskontoret.

Den ekonomiska redovisningen måste alltså vara sådan att jämförelser med "marknaden" underlättas. För de mer renodlade militära anläggningarna är möjligheten att upphandla driftstjänster i konkurrens begränsade eftersom ytor mm är hemliga. Även i dessa fall bör man dock kunna göra jämförelser både med icke-militära objekt och mellan anläggningar inom olika driftsområden.

Det är vidare viktigt att rimligheten i FORTVs prissättning kan bedömas. Vi har t ex mött kommentarer om att FORTVs administrativa påslag i samband med byggnation är ovanligt höga och att förvaltningskostnader tas upp för objekt där det är uppenbart att FORTV inget gör (t ex enklare truppbefästningar.) En tydligare koppling mellan det FM betalar för och utförda prestationer skulle kunna minska irritationer av denna typ (se avsnitt 4.6 ovan om hyressättningsystemet). Resultat inom olika delar av FORTVs verksamheten ska kunna särredovisas så att det framgår om vissa delar subventionerar” andra. Detta sker delvis idag men bör drivas längre.

Tydligare prislappar, en redovisning av hur resurser används inom verket, tillsammans med en grundregel som säger att hyresgästen inte är skyldig att betala mer än marknadsmässig ersättning är sammanfattningsvis betydelsefulla för att FM som köpare kan vara pådrivande för att få en kostnadseffektiv fastighetsförvaltning.

Till sist vill vi också betona vikten av att regeringskansliet inte glömmer bort grundtankarna i ett rambudget/resultatbudgetsystem. Uppdragsgivaren (riksdag/regering) måste hålla sig väl informerad om verksamheten för att kunna bedöma hur mycket resurser som är motiverat att anslå (till FM i detta fall) och utifrån detta formulera allmänna besparingskrav. Men huvudprincipen är sedan att det är den verksamhetsansvariga som gör den slutliga bedömningen av var inom organisationen som besparingar ska ske.

7. Kulturhistoriskt intressanta försvarsanläggningar: Beslutsgång och ekonomiskt ansvar

7.1 Lagar och förordningar som styr kulturhistoriskt värdefulla byggnader

Det finns ett antal fastigheter och anläggningar i FORTV:s bestånd som i vid mening kan sägas ha ett kulturhistoriskt värde. En del av dem åtnjuter ett lagreglerat kulturhistoriskt skydd. Lagen om kulturminnen (1988:950) innehåller de viktigaste reglerna om hanterande av *byggnadsminnen* som inte ägs av staten. Enligt "Förordning om statliga byggnadsminnen m.m." (1988:1229) sägs att "byggnad som tillhör staten får förklaras för *statligt byggnadsminne*, om den är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde". Detta gäller också "park, trädgård eller annan anläggning". Frågan prövas av regeringen efter framställan från Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Till framställningen fogas yttranden från den förvaltande myndigheten. Regeringen anger skyddsföreskrifter om vård och underhåll samt reglerar ägarens rätt till ändringar av byggnadsminnet. Ansökan om tillstånd till ändring görs hos Riksantikvarieämbetet.

Ett visst kulturhistoriskt skydd kan också ges till byggnader som inte betraktas som synnerligen märkliga, men ändå som värdefulla. I förordningen under 12 § benämns de "värdefulla byggnader som inte är byggnadsminnen". Riksantikvarieämbetet upprättar i samråd med förvaltande myndigheter en förteckning över dessa samt lämnar råd om vård av dem. I 14 § sägs: "Om riksantikvarieämbetet finner att byggnad kan komma ifråga för byggnadsminnesförklaring skall detta anges i förteckning enligt 12 §". Riksantikvarieämbetet får i dessa fall lämna närmare föreskrifter om vård. Skydd enligt denna paragraf kan betraktas som något starkare än det enligt 12 §.

I förordningens sista paragraf, 16 § (1995:982), sägs att "fastighet som ägs av staten och som representerar en viktig del av det nationella kulturarvet eller annars är av stort kulturhistoriskt värde skall förvaltas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Regeringen beslutar, efter förslag från RAÄ, vilka fastigheter som skall anses ha ett sådant värde". Här införs termen "nationellt intresse" och bakgrunden till detta är att man vid Domänverkets bolagisering ville få möjlighet att ge

vissa mycket gamla egendomar i statlig ägo, exempelvis kungsgårdar, ett starkt skydd. Dessa överfördes i första hand till Statens fastighetsverk för fortsatt förvaltning.

7.2 Kulturhistoriskt intressanta byggnader och anläggningar i FORTV:s bestånd

När det gäller byggnader i FORTV:s bestånd är det främst ett antal kasernbyggnader som ansetts skyddsvärda ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Vilka dessa är finns förtecknade enligt ovan beskrivna bestämmelser. I de fall som de är byggnadsminnesförklarade gäller särskilda skyddsföreskrifter, vilka kan påverka brukarens pågående verksamhet. Främst är det dock vid förändringar av verksamheten som skyddsreglerna blir kontroversiella. De senaste försvarsbesluten har lett till förhandlingar mellan FORTV och RAÄ om skyddsföreskrifter i några fall där skyddsvärda kasernbyggnader funnits på regementsområdet. A4 i Östersund och I20 i Umeå kan nämnas som exempel. Kommunerna blir ofta en tredje part i dessa förhandlingar i och med att stadsplanemässiga och näringspolitiska aspekter kommer in i bilden. Föreskrifter kan begränsa möjligheten till önskad alternativ användning.

Till skillnad från byggnader saknar anläggningar vanligen ett ekonomiskt restvärde. De senaste åren har ett stort antal anläggningar av olika storlek utgått ur krigsorganisationen. I några fall finns ett lokalt civilt intresse att överta och bevara dessa av historiska skäl. Många måste dock rivras eller förslutas, vilket gjorts exempelvis med ett antal truppbefästningar på svenska syd- och ostkusten samt vid gränsen mot Norge. Detta är en kostsam verksamhet.

Samtidigt har en diskussion pågått om vilka anläggningar, eller befästningar, som ska skyddas för sitt kulturhistoriska värde. Under början av 90-talet genomfördes en utredning av dåvarande Fortifikationsförvaltningen och SFV om avveckling av moderna befästningar. I denna angavs 45 anläggningar som värda att bevara. Utgångspunkten för bevarande var att redovisa den fortifikatoriska och vapentekniska utvecklingen vid ett antal traditionella försvarspositioner.

1996 framlades ett underlag för bevarande av moderna befästningar, vilket RAÄ utarbetat på regeringens uppdrag i samråd med SFV, FORTV och SFHM (Statens försvarshistoriska museer). Underlaget byggde på ovanstående rapport och angav tre alternativa förslag på anläggningar som ansågs värda att bevara. I det mest omfattande alternativet bevaras 40 st anläggningar och i det minst omfattande 28 st. Kostnader under en 10-årsperiod för ett bevarandet uppskattades till 140-

180 miljoner, vilket var 90-120 miljoner mer än en ”vanlig” avveckling skulle kostat.³

7.3 Statens fastighetsverks roll

Som framgick i avsnitt 7.1 kan särskilt skyddsvärde objekt förklaras som del i det nationella kulturarvet. De kvarstår då i statlig ägo och överförs till Statens fastighetsverk. Under senare år har SFV övertagit ett antal försvarsanläggningar som inte längre ingår i krigsorganisationen.

Det finns även anläggningar som överförts från FORTV till SFV trots att försvarsverksamhet bedrivs i delar av objektet (t ex Karlsborgs fästning). Det kan också vara så att vissa delar av ett större komplex överförs till SFV, medan andra delar – som också har ett kulturhistoriskt värde – ligger kvar hos FORTV. I fall som dessa sker en individuell bedömning av vad som kan vara en lämplig lösning utifrån en sammanvägning av kulturhistoriska, ekonomiska och försvarsmässiga bedömningar.

7.4 Problem, överväganden och förslag

Den formella gången när det gäller hanteringen av kulturhistoriskt intressanta anläggningar är klart reglerad, men det som komplicerar hanteringen är att det delvis finns motstridiga ekonomiska intressen. Vi kan urskilja två typsituationer – den ena rör vad fall där skyddsföreskrifter finns för byggnader och anläggningar som fortfarande utnyttjas av FM (7.4.1) och det andra rör byggnader och anläggningar som FM har sagt upp eller är på väg att säga upp (7.4.2).

7.4.1 Enstaka byggnader med skyddsföreskrifter som FM fortfarande utnyttjar

Inom t ex ett regementsområde som fortfarande används kan det finnas enstaka objekt som förklarats som statligt byggnadsminne eller kan bli

³ RAÅ har påtalat att vid bedömningen av kostnaderna för vanlig avveckling har kalkylen utgått från exempel som inte är särskilt långtgående när det gäller samhällets miljökrav. De verkliga kostnaderna för vanlig avveckling kan därför bli högre och därmed merkostnaderna för bevarande mindre.

aktuella för detta. Då kan det finnas anledning att utforma förvaltningsplaner på ett sätt som ökar underhållskostnaderna eller gör att fastigheternas användbarhet minskar något ur försvarssynpunkt.

Huvudprincipen bör i dessa fall vara att FM betalar de faktiska underhållskostnaderna. Argumenten för denna lösning är flera. Man undviker svåra gränsdragningsproblem och besvärliga bedömningar av vad som egentligen är merkostnader. Dessutom kan det i ett vidare perspektiv vara fördelaktigt även för verksamheten att dess historia är synlig och vårdad. Enligt vår bedömning har det sällan varit konflikter om dessa objekt, dvs FM har varit beredd att ta de eventuella merkostnader som skyddsföreskrifterna innebär.

Enstaka undantag från denna princip kan göras i de fall där merkostnaderna uppenbart är betydande i förhållande till normala kostnader. Detta får bedömas i samband med att beslut om föreskrifter fattas och i så fall bör FORTVs medel för dessa merkostnader gå via statsbudgetens Utgiftsområde 17 (Kultur, medier, trossamfund och fritid) och genom RAÄ. Om FM ska betala hela merkostnaden finns en risk att FM säger upp byggnader där hyrorna är mycket höga på grund av kulturhistoriskt motiverade insatser – utan att det går att hitta någon annan hyresgäst som är villig att betala mer.

7.4.2 Byggnader och anläggningar som FM säger upp

Innan vi går in på ett antal olika varianter av denna situation vill vi slå fast tre principer:

- Det ekonomiska utfallet för parterna ska inte bero av när beslut om föreskrifter fattas i förhållande till uppsägningstidpunkt och frånträde. Det finns exempel där parterna agerat på sätt som tyder på att så inte är fallet idag, t ex att FORTV varit mer positiva till föreskrifter så länge som FM fortfarande var hyresgäst men mer negativa därefter, medan FM agerat på omvänt sätt.
- FM ska inte kunna vinna ekonomiskt på att objekt ska bevaras av kulturhistoriska skäl, t ex genom att slippa rivningskostnader o.d. Även om objekt skyddas, och t ex överförs till SFV, ska FM betala en kostnad motsvarande vad det skulle kostat FM om objekten inte skyddats. Någon millimeterrättvisa kan naturligtvis inte uppnås med tanke på att kostnaderna är svårbedömda.
- FM ska inte heller drabbas av väsentliga merkostnader eller ekonomiska förluster pga att ett objekt får kulturhistoriskt motiverade föreskrifter. Undantag kan möjligen vara om en del av dessa kostnader

sammanhänger med uppenbar vanskötsel och misstag från FM/FORTVs sida.

Dessa principer innebär att processen i samband med en avveckling där skydd införts bör vara följande.

Låt oss först utgå från att det är en anläggning som saknar värde i alternativ användning och som ska överföras till Statens fastighetsverk. Först sker en avräkning där FM ska ersätta FORTV för

- 1) Icke avskrivna investeringar
- 2) Vad de direkta avvecklingskostnaderna skulle varit om det inte fanns några särskilda föreskrifter (eller faktiska iordningsställandekostnader om dessa är lägre). Detta belopp fonderas inom FORTV och överförs sedan till Statens Fastighetsverk.

Om de faktiska kostnaderna för iordningsställandet är högre än detta belopp får det finansieras inom SFVs budget. Det har hävdats att SFV bromsat införande av föreskrifter och överförandeprocessen därför att man inte fått klara besked om ekonomisk kompensation i budgeten för merkostnader av denna typ. Det är möjligt att den tidigare budgetmässiga behandlingen av SFV, där överskott från de lönsamma delarna använts för att vårda det nationella kulturarvet, har bidragit till detta motstånd. Konsekvensen av att få fler objekt har ju i så fall inneburit att det blivit mindre resurser för varje objekt.

Vi har i SOU 1997:96 (avsnitt 6.3) föreslagit att denna budgethantering ska ändras och att SFV får separata anslag för att de insatser som inte är lönsamma, men som krävs för att vårda det nationella kulturarvet. I ett sådant system är det lättare att samtidigt besluta om att ett objekt ska överföras till det nationella kulturarvet och att det ska ske en anslagsökning (eller att ambitionerna får sänkas så att det nya objektet ryms inom de gamla budgetramarna).

I den mån som anläggningen kan ge ett överskott (dvs intäkterna högre än drift- och underhållskostnader och kapitalkostnader för de åtgärder som SFV finansierat) får detta värde räknas av från eventuellt belopp som överförs från FORTV.

Det kan noteras att kommunen eller andra lokala intressenter ibland är beredda att ta över ansvaret för vissa anläggningar för att vårda dem som del av vad vi kan kalla "det lokala kulturarvet". I sådana fall kan de avvecklingskostnader som FORTV/FM ska betala minska, liksom behovet av anslag till detta.

Tänker vi oss *ett objekt som ska avyttras på den öppna marknaden* blir utfallet följande:

Om intäkterna från försäljningen täcker både icke avskrivna investeringar och andra avvecklingskostnader så påverkar eventuella effekter av kulturhistoriska föreskrifter enbart det överskott som idag ska inlevereras till statskassan. FM kan lämna objektet utan att betala någon kompensation till FORTV. I det system som vi föreslagit i SOU 1996:197 (avsnitt 7.6.1) ska 75% av eventuell vinst vid en avyttring tillfalla hyresgästen. I så fall krävs en bedömning av om vinsten *väsentligt* påverkas av att det finns kulturhistoriska föreskrifter. Är så fallet ska hyresgästen kompenseras för detta och merkostnaden redovisas som ett underskott hos FORTV och detta underskott ska i princip ska finansieras via Utgiftsområde 17. Underskottet kan alternativt kvittas mot överskott på andra avyttringar.

I den mån som intäkterna inte täcker icke-avskrivna investeringar och andra avvecklingskostnader kan man resonera på liknande sätt, om det är uppenbart att föreskrifterna väsentligt ökat denna förlust. FM ska betala den förlust som skulle uppstå om det inte fanns några föreskrifter, medan resten av förlusten ska redovisas separat av FORTV och finansieras som beskrevs ovan. För att undvika byråkratiska system och kostsamma förhandlingar är det viktigt att klargöra att bedömningar av denna typ *enbart ska göras om det är uppenbart att det handlar om väsentliga merkostnader/intäktsförluster*. Återigen vill vi betona vikten av att parterna finner ett smidigt system för lösning av tvister som kan tänkas uppstå i dessa bedömningssituationer.

När det sker särskilda försvarsbeslut som innebär att regementen och anläggningar ska avvecklas har man valt ett smidigare system. Istället för att FM ska kompensera FORTV för icke-avskrivna investeringar mm sker en direkt nedskrivning av tillgångarna/lånen inom FORTV och därmed sjunker FORTVs kostnader motsvarande det framtida hyresborttfallet. Direkta avvecklingskostnader hanteras då också i särskild ordning.

7.4.3 I väntan på beslut rörande "det nationella kulturarvet"

Som framgick i avsnitt 7.1 kan av olika skäl beslutsprocessen när försvaret lämnat ett objekt vara relativt långdragen. Även om detta naturligtvis bör undvikas så långt som möjligt måste det också finnas klara principer för det ekonomiska ansvaret under en sådan period.

Vi utgår från att objektet under denna till ligger kvar inom FORTV, även om det rimligen bör ske ett samråd med RAÄ och SFV rörande skötseln av objektet. Vi anser vidare att kostnaderna för förvaltningen av dessa objekt under väntetiden inte ska belasta försvarsanslagen. I bästa fall kan FORTV hyra ut delar av anläggningen till andra intres-

senter i avvaktan på beslut, men det är rimligt att anta att vissa av dessa objekt ger underskott för FORTV.

Om inte FM ska betala detta underskott är ett alternativ att medlen tas från medel som annars skulle levereras in till statskassan (avkastning på statskapitalet, överskott från försäljningar). FORTV kan också få ett särskilt anslag för att täcka underskott på de objekt där regeringen ännu inte avgjort om de ska säljas i vanlig ordning eller överföras till SFV. På detta sätt tydliggörs också kostnader för att beslut i frågan dröjer, samtidigt som objektet inte riskerar att förfalla under tiden. Dessa "väntande" objekt ska särredovisas av FORTV.

7.5 Avslutning

Det formella regelverket kring hantering av byggnader och anläggningar som har ett kulturhistoriskt värde är enligt vår mening ändamålsenligt. Det som behövs är en precisering av det ekonomiska ansvaret i olika situationer. Dessa preciseringar bör innebära att:

- För enstaka objekt och anläggningar som har skyddsföreskrifter men som fortfarande används av FM ska FM i normalfallet bära de eventuella merkostnader som dessa skyddsföreskrifter innebär.
- Om kostnader eller överskott i samband med avveckling av objekt väsentligt påverkas av att det finns kulturhistoriskt motiverade föreskrifter så ska detta inte påverka det ekonomiska utfallet för FM. Å andra sidan ska FM betala ett belopp motsvarande "vanliga" avvecklingskostnader även om anläggningen ska bevaras och inte avvecklas på vanligt sätt.
- När FM lämnat objekt som ligger kvar inom FORTV och där beslut om objektet ska bevaras drar ut långt i tiden, så ska de löpande kostnaderna för dessa objekt under denna period inte belasta FM. En särredovisning av dessa objekt ska ske inom FORTV.

8 Konsekvensbedömningar

Två centrala slutsatser är att dagens grundläggande rollfördelning mellan Fortifikationsverket och Försvarsmakten samt den nuvarande verksamhetsstrukturen är ändamålsenliga. Våra förslag rör i huvudsak preciseringar inom ramen för dagens struktur. Detta innebär att förslagen inte är förknippade med några direkta statsfinansiella kostnader. Vinsterna av förslagen ligger i att få en smidigare behandling när rollerna klargjorts och att pressen på att effektivisera förvaltningen av försvarets fastigheter. Att försöka kvantifiera dessa effekter är knappast meningsfullt, men de ökar förutsättningarna för att minska fastighetskostnadernas andel av försvarsmaktens totala kostnader.

Beslut rörande försvaret har ofta betydande regionalpolitiska konsekvenser. Den process som nu pågår för att effektivisera hanteringen av lokalkostnader kommer sannolikt att innebära en decentralisering inom Fortifikationsverket och därmed på sikt minskat antal anställda vid huvudkontoret i Eskilstuna och en viss ökning vid de regionala förvaltningarna, inkl deras lokalkontor. På grund av minskad försvarsbeställningar är det även troligt att personalen vid Confortia kommer att minska i Eskilstuna. I september 1997 föreslog regeringen att en ny energimyndighet med 110-140 anställda ska lokaliseras till Eskilstuna.

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till Utredningen om utvärdering av utbildningen av Byggnadsstyrelsen, m.m

Beslut vid regeringssammanträde den 29 maj 1997

Sammanfattning av uppdraget

Regeringen har tillkallat en särskild utredare (Fi 1996:03) med uppdrag att utvärdera utbildningen av Byggnadsstyrelsen, m.m. Utredaren tilldelas härmed tilläggsdirektiv för sitt fortsatta arbete.

Utredaren skall göra en fördjupad analys om det är lämpligt att samordna förvaltningen av hela eller delar av Fortifikationsverkets fastighetsbestånd med Statens fastighetsverk eller om vissa delar skall hanteras i annan ordning.

Bakgrund

Den 29 februari 1996 förordnades riksgäldsdirektören Thomas Franzén som särskild utredare med uppdraget (dir. 1996:21) att göra en utvärdering av utbildningen av Byggnadsstyrelsen, m.m. Utredaren fick i uppdrag att belysa om syftena med utbildningen har uppnåtts, analysera konsekvenserna av utbildningen samt peka på de eventuella brister som uppstått och lämna förslag till förändringar.

I enlighet med direktiven för arbetet överlämnade utredaren i december 1996 till regeringen ett delbetänkande som specifikt behandlar statens ändamålsfastigheter samt förslag till principer för förvaltning och hyressättning.

Arbetet skall slutredovisas före utgången av juni 1997.

Enligt direktiven bör utredaren ta del av det arbete som utförs i kommittén för utvärdering av försvarets ledning och struktur (dir. 1995:1). Den kommittén har numera lämnat sitt slutbetänkande, Effek-

tivare försvarsfastigheter (SOU 1996:97), där frågor rörande Fortifikationsverkets fastighetsförvaltning tas upp.

Uppdraget

Utredaren skall göra en fördjupad analys av Fortifikationsverkets fastighetsbestånd och utreda om hela eller delar av beståndet skall samordnas med Statens fastighetsverk eller om vissa delar skall hanteras i annan ordning. För- och nackdelar med olika alternativ skall beskrivas, liksom gränsdragningen mellan de olika fastighetsbestånden.

Utredaren skall belysa hur drift och underhåll bör organiseras.

Utredaren skall pröva lämpligheten med att samordna myndigheterna Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk och lämna förslag till ny struktur.

Utredaren skall redovisa vilka rationaliseringsvinster – utöver de i 1996 års försvarsbeslut redan beslutade besparingar – som kan göras med olika samordningsalternativ.

Utredaren skall vidare belysa hur kostnadsfattig neutralitet för hyresgästerna inom Försvarsdepartementets område, i förhållande till nuvarande verksamhet, skall kunna bibehållas under försvarsbeslutsperioden.

Utredaren skall beakta behovet av att säkerställa en långsiktig förvaltning av de delar av Fortifikationsverkets fastigheter och anläggningar som är kulturhistoriskt värdefulla.

Vid de överväganden som utredaren skall göra gäller regeringens generella direktiv om regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23).

Utredaren skall senast den 15 oktober 1997 redovisa resultatet av sitt arbete.

(Finansdepartementet)

Tilläggsdirektiv till Utredningen om utvärdering av ombildningen av Byggnadsstyrelsen, m.m.

Beslut vid regeringssammanträde den 29 maj 1997

Sammanfattning av uppdraget

Regeringen har tillkallat en särskild utredare (Fi 1996:03) med uppdrag att utvärdera ombildningen av Byggnadsstyrelsen, m.m. Utredaren tilldelas härmed tilläggsdirektiv för sitt fortsatta arbete.

Utredaren skall göra en fördjupad analys om det är lämpligt att samordna förvaltningen av hela eller delar av Fortifikationsverkets fastighetsbestånd med Statens fastighetsverk eller om vissa delar skall hanteras i annan ordning.

Bakgrund

Den 29 februari 1996 förordnades riksgäldsdirektören Thomas Franzén som särskild utredare med uppdraget (dir. 1996:21) att göra en utvärdering av ombildningen av Byggnadsstyrelsen, m.m. Utredaren fick i uppdrag att belysa om syftena med ombildningen har uppnåtts, analysera konsekvenserna av ombildningen samt peka på de eventuella brister som uppstått och lämna förslag till förändringar.

I enlighet med direktiven för arbetet överlämnade utredaren i december 1996 till regeringen ett delbetänkande som specifikt behandlar statens ändamålsfastigheter samt förslag till principer för förvaltning och hyressättning.

Arbetet skall slutredovisas före utgången av juni 1997.

Enligt direktiven bör utredaren ta del av det arbete som utförs i kommittén för utvärdering av försvarets ledning och struktur (dir. 1995:1). Den kommittén har numera lämnat sitt slutbetänkande, Effektivare försvarsfastigheter (SOU 1996:97), där frågor rörande Fortifikationsverkets fastighetsförvaltning tas upp.

Uppdraget

Utredaren skall göra en fördjupad analys av Fortifikationsverkets fastighetsbestånd och utreda om hela eller delar av beståndet skall samordnas med Statens fastighetsverk eller om vissa delar skall hanteras i

annan ordning. För- och nackdelar med olika alternativ skall beskrivas, liksom gränsdragningen mellan de olika fastighetsbestånden.

Utredaren skall belysa hur drift och underhåll bör organiseras.

Utredaren skall pröva lämpligheten med att samordna myndigheterna Fortifikationsverket och Statens fastighetsverk och lämna förslag till ny struktur.

Utredaren skall redovisa vilka rationaliseringsvinster - utöver de i 1996 års försvarsbeslut redan beslutade besparingar - som kan göras med olika samordningsalternativ.

Utredaren skall vidare belysa hur kostnadsmässig neutralitet för hyresgästerna inom Försvarsdepartementets område, i förhållande till nuvarande verksamhet, skall kunna bibehållas under försvarsbeslutsperioden.

Utredaren skall beakta behovet av att säkerställa en långsiktig förvaltning av de delar av Fortifikationsverkets fastigheter och anläggningar som är kulturhistoriskt värdefulla.

Vid de överväganden som utredaren skall göra gäller regeringens generella direktiv om regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23).

Utredaren skall senast den 15 oktober 1997 redovisa resultatet av sitt arbete.

(Finansdepartementet)

Den fortifikatoriska kompetensen

En särskild fråga när det gäller rollfördelningen mellan FM, FORTV och även Confortia rör bevarandet av den fortifikatoriska kompetensen. Det grundläggande problemet är att det byggs relativt lite nya renodlat militära anläggningar. Investeringar rör underhåll och uppgraderingar av befintliga kvalificerade anläggningar. Det aktuella behovet av kompetens för utveckling och projektering av försvarsanläggningar är därmed relativt liten, vilket gör att det är tveksamt om det är lönsamt för "säljaren" (främst Confortia) att bevara kompetensen. Samtidigt är det ur ett långsiktigt perspektiv viktigt att denna kompetens finns kvar eftersom den kan behövas i framtiden. Därmed finns en välmotiverad oro från Försvarsmaktens. Enligt de uppgifter vi fått handlar det om ett mycket litet antal personer, dvs mycket av den kompetens som behövs för att konstruera militäranläggningar är inte så specifik. Dessutom finns företag - t ex Telia - som behöver liknande kompetens i vissa fall.

Bevarandet av den fortifikatoriska kompetensen har både en ekonomisk och en organisatorisk sida. Den ekonomiska är att det som förut betalades "automatiskt" via investeringsanslag nu kan behöva betalas separat (se nedan). Därmed framstår det som en extra utgift för försvaret. Detta måste rimligen hanteras som en integrerad del av den vanliga budgetprocessen där slutligen regering och riksdag får bedöma om denna nya utgift motiverar ökade anslag eller om den ska finansieras via omprioriteringar.

Ett avtal om "informationsutbyte" har nyligen ingåtts mellan FM, FORTV och Confortia där det framgår ungefär hur mycket beställningar Confortia kan få. Confortia ska fortlöpande informera FORTV och FM om deras möjlighet att bevara önskad kompetens. FORTV har förklarat att man avser att bevara sin anläggningskompetens. I ett längre perspektiv bör olika organisatoriska lösningar övervägas.

A. Att FM själv skaffar sig denna kompetens och "under tiden" använder personerna i fråga delvis i andra uppgifter (eller hyr ut till FORTV/Confortia)

B. Att FM sluter ett särskilt avtal med FORTV/Confortia där de löpande betalar en viss summa pengar mot att FORTV/Confortia garanterar att denna kompetens finns i organisationen.)

För modell A talar att FM då mer direkt kan kontrollera att kompetensen finns. För modell B talar att den bör bli billigare eftersom FORTV/Confortia antagligen kan utnyttja personen bättre "under tiden" med andra konstruktionsuppgifter. Att välja modell bör dock vara FM sak.

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – steg för steg. U.
 2. Inkomstskattelag, del I-III. Fi.
 3. Fastighetsdataregister. Ju.
 4. Förbättrad miljöinformation. M.
 5. Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. A.
 6. Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonsfrågor. K.
 7. Byråkratin i backspegeln. Femtio år av förändring på sex förvaltningsområden. Fi.
 8. Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. S.
 9. Flexibel förvaltning. Förändring och verksamhetsanpassning av statsförvaltningens struktur. Fi.
 10. Ansvar för valutapolitiken. Fi.
 11. Skatter, miljö och sysselsättning. Fi.
 12. IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från en hearing anordnad av IT-kommissionen den 18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. K.
 13. Regionpolitik för hela Sverige. N.
 14. IT i kulturens tjänst. Ku.
 15. Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt och problematik. Fi.
 16. Att utveckla industriforskningsinstitutet. N.
 17. Skatter, tjänster och sysselsättning. + Bilagor. Fi.
 18. Granskning av granskning. Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. Fi.
 19. Bättre information om konsumentpriser. In.
 20. Konkurrenslagen 1993-1996. N.
 21. Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. U.
 22. Aktiebolagets kapital. Ju.
 23. Digital demokr@ti. Ett seminarium om Teknik, demokrati och delaktighet den 8 november 1996 anordnat av Folkomröstningsutredningen, IT-kommissionen och Kommunikationsforskningsberedningen. IT-kommissionens rapport 2/97. K.
 24. Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. S.
 25. Svensk mat – på EU-fat. Jo.
 26. EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. Jo.
 27. Kontroll Reavinst Värdepapper. Fi.
 28. I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos. Fi.
 29. Barnpornografifrågan. Innehavskriminalisering m.m. Ju.
 30. Europa och staten. Europeiserings betydelse för svensk statsförvaltning. Fi.
 31. Kristallkulan – tretton röster om framtiden. IT-kommissionens rapport 3/97. K.
 32. Följdragstiftning till miljöbalken. M.
 33. Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltningspolitiska samarbete. Fi.
 34. Övervakning av miljön. M.
 35. Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. K.
 36. Bekämpande av penningtvätt. Fi.
 37. Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. U.
 38. Myndighet eller marknad. Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. Fi.
 39. Integritet Offentlighet Informationsteknik. Ju.
 40. Unga och arbete. In.
 41. Staten och trossamfunden Rättslig reglering – Grundlag – Lag om trossamfund – Lag om Svenska kyrkan. Ku.
 42. Staten och trossamfunden Begravningsverksamheten. Ku.
 43. Staten och trossamfunden Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. Ku.
 44. Staten och trossamfunden Svenska kyrkans personal. Ku.
 45. Staten och trossamfunden Stöd, skatter och finansiering. Ku.
 46. Staten och trossamfunden Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. Ku.
 47. Staten och trossamfunden Den kyrkliga egendomen. Ku.
 48. Arbetsgivarpolitik i staten. För kompetens och resultat. Fi.
 49. Grundlagsskydd för nya medier. Ju.
 50. Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. Jo.
 51. Brister i omsorg – en fråga om bemötande av äldre. S.
 52. Omsorg med kunskap och inlevelse – en fråga om bemötande av äldre. S.
 53. Avskaffa reklamskatten! Fi.
 54. Ministern och makten. Hur fungerar ministerstyre i praktiken? Fi.
 55. Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. Ku.
 56. Folket som rådgivare och beslutsfattare. + Bilaga 1 och 2. Ju.
 57. I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten. Fi.
 58. Personalutyrning. A.
 59. Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. Ku.
 60. Betal-TV inom Sveriges Television. Ku.
-

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

61. Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars
uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från
Storstadskommittén. S.
 62. Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland
betong och kojor från Storstadskommittén. S.
 63. Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. K.
 64. Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd
+ Bilagedel. A
 65. Polisens register. Ju.
 66. Statsskuldspolitiken. Fi.
 67. Återkallelse av uppehållstillstånd. UD.
 68. Grannlands-TV i kabelnät. Ku.
 69. Besparingar i stort och smått. U.
 70. Totalförsvaret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. Fö.
 71. Politik för unga.
+ 2 st bilagor. In.
 72. En lag om socialförsäkringar. S.
 73. Inför en svensk policy om säker elektronisk
kommunikation. Referat från ett seminarium
anordnat av IT-kommissionen, Närings- och
handelsdepartementet och SEIS den 11 december
1996. IT-kommissionens rapport 6/97. K.
 74. EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional
utveckling. Jo.
 75. Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för
fysiska personer. Fi.
 76. Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. S.
 77. Uppföljning av inkomstskattelagen. Fi.
 78. Medelsförvaltning i kommuner och landsting. In.
 79. Försäkringsmäklare. En lagöversyn av
Försäkringsmäklarutredningen. Fi.
 80. Reformerad stabsorganisation. Fi.
 81. Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. In.
 82. Lika möjligheter. In.
 83. Om makt och kön – i spåren av offentliga
organisationers omvandling. A.
 84. En hållbar kemikaliepolitik. M.
 85. Förmån efter inkomst – Samordnat inkomst
begrepp för bostadsstöden och nya
kvalifikationsregler för rätt till
sjukpenninggrundande inkomst. S.
 86. Punktskattekontroll av alkohol, tobak och
mineralolja, m.m. Fi.
 87. Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. A.
 88. Upphandling för utveckling. N.
 89. Handeln med skrot och begagnade varor. N.
 90. Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg-
och bostadsväsendet. In.
 91. Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor.
Jo.
 92. Medieföretag i Sverige – Ägande och
strukturförändringar i press, radio och TV. Ku.
 93. Hantering av fel i utjämningsystemet för
kommuner och landsting. In.
 94. Konkurrensneutralt transportbidrag. N.
 95. Forum för världskultur
– en rapport om ett rikare kulturliv. Ku.
 96. Lokalförörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation.
Fi.
 97. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. M.
 98. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader.
Bilagor. M.
 99. En ny vattenadministration. Vatten är livet. M.
 100. Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska
museiverksamheten. Ku.
 101. Behandling av personuppgifter om
totalförsvarspliktiga. Fö.
 102. Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s
jordbruk i framtiden. Jo.
 103. Rapport med förslag om sändningsorter. Ku.
 104. Polis i fredens tjänst. UD.
 105. Agenda 21 i Sverige.
Fem år efter Rio – resultat och framtid. M.
 106. En fond för unga konstnärer. Ku.
 107. Den nya gymnasieskolan
– problem och möjligheter. U.
 108. Att lämna skolan med rak rygg – Om rätten till
skriftspråket och om förskolans och skolans
möjligheter att förebygga och möta läs- och
skrivsvårigheter. U.
 109. Myndighetsansvaret för transport av farligt
gods. Fö.
 110. Säkrare obligationer? Fi.
 111. Branschsanering - och andra metoder mot
ekobrott. Ju.
 112. En samordnad militär skolorganisation.
 113. Mot halva makten – elva historiska essäer om
kvinners strategier och mäns motstånd. A.
 114. Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i
förändring och könsmaktens framtid. A.
 115. Ljusnande framtid eller ett långt farväl?
Den svenska välfärdsstaten i jämförande
belysning. A.
 116. Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention
om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. S.
 116. Barnets bästa – en antologi. S.
-

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

117. Nobelcenter i Stockholm – ett informations- och aktivitetssentrum kring naturvetenskap, kultur och samhälle. Ku.
 118. Delade städer. S.
 119. En tydligare roll för hälso- och sjukvården i folkhälsoarbetet. S.
 120. Vuxenpedagogik i Sverige. Forskning, utbildning, utveckling. En Kartläggning. U.
 121. Skolfrågor – Om skola i en ny tid. U.
 122. Rättigheter i luftfartyg. K.
 123. Ett effektivare näringsförbud. N.
 124. IT-kommissionens hearing om den nya medie- och programvaruindustrin. Andrakammarsalen, Riksdagen, 1997-06-16. K.
 125. Ett svenskt investerarskydd. Fi.
 126. Bilen, miljön och säkerheten. Fi.
 127. Straffansvar för juridiska personer. Del A+B. Ju.
 128. Verkställighet och kontroll i utlänningsärenden. UD.
 129. Kollektivtrafik i tid + Bilaga. K.
 130. Effektivare statlig inköpssamordning. Fi.
 131. Lag om premiepension. Fi.
 132. Antimicrobial Feed Additives. Jo.
 133. Antimikrobiella fodertillsatser (sammandrag). Jo.
 134. Förtroendemännainflytande – ökad kvalitet och rättssäkerhet. S.
 135. Ledare, makt och kön. A.
 136. Kvinnors och mäns löner – varför så olika? A.
 137. Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden. A.
 138. Familj, makt och jämställdhet. A.
 139. Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen. A.
 140. Fonogramersättning. Ku.
 141. Boken i tiden. Ku.
 142. Högkostnadsskydd mot sjuklönekostnader. S.
 143. Större EU – säkrare Europa. UD.
 144. Försvarets fastigheter.
Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning. Fi.
-

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Fastighetsdataregister. [3]
Aktiebolagets kapital. [22]
Barnpornografifrågan.
Innehavskriminalisering m.m. [29]
Integritet Offentlighet Informationsteknik. [39]
Grundlagsskydd för nya medier. [49]
Folket som rådgivare och beslutsfattare.
+ Bilaga 1 och 2. [56]
Polisens register. [65]
Branschsanering - och andra metoder mot ekobrott. [111]
Straffansvar för juridiska personer. Del A+B. [127]

Utrikesdepartementet

- Återkallelse av uppehållstillstånd. [67]
Polis i fredens tjänst. [104]
Verkställighet och kontroll i utlänningsärenden. [128]
Större EU – säkrare Europa. [143]

Försvarsdepartementet

- Totalförsvaret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. [70]
Behandling av personuppgifter om
totalförsvarspliktiga. [101]
Myndighetsansvaret för transport av farligt gods. [109]
En samordnad militär skolorganisation. [112]

Socialdepartementet

- Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. [8]
Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. [24]
Bristar i omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [51]
Omsorg med kunskap och inlevelse
– en fråga om bemötande av äldre. [52]
Att växa bland betong och kotor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars
uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från
Storstadskommittén. [61]
Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland
betong och kotor från Storstadskommittén. [62]
En lag om socialförsäkringar. [72]
Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [76]
Förmån efter inkomst – Samordnat inkomstbegrepp
för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för
rätt till sjukpenninggrundande inkomst. [85]
Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention
om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. [116]
Barnets bästa – en antologi. [116]

- Delade städer. [118]
En tydligare roll för hälso- och sjukvården i
folkhälsoarbetet. [119]
Förtroendemannainflytande – ökad kvalitet och
rättssäkerhet. [134]
Högekostnadsskydd mot sjuklönekostnader. [142]

Kommunikationsdepartementet

- Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonsfrågor. [6]
IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från
en hearing anordnad av IT-kommissionen den
18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. [12]
Digital demokr@ti. Ett seminarium om Teknik,
demokrati och delaktighet den 8 november 1996
anordnat av Folkomröstningsutredningen, IT-
kommissionen och Kommunikationsforsknings-
beredningen. IT-kommissionens rapport 2/97. [23]
Kristallkulan – tretton röster om framtiden.
IT-kommissionens rapport 3/97. [31]
Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. [35]
Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. [63]
Inför en svensk policy om säker elektronisk
kommunikation. Referat från ett seminarium anordnat av
IT-kommissionen, Närings- och handelsdepartementet
och SEIS den 11 december 1996.
IT-kommissionens rapport 6/97. [73]
Rättigheter i luftfartyg. [122]
IT-kommissionens hearing om den nya medie- och
programvaruindustrin. Andrakammarsalen,
Riksdagen, 1997-06-16. [124]
Kollektivtrafik i tid + Bilaga. [129]

Finansdepartementet

- Inkomstskattelag, del I-III. [2]
Byråkratien i backspeglarna. Femtio år av förändring på sex
förvaltningsområden. [7]
Flexibel förvaltning. Förändring och verksam-
hetsanpassning av statsförvaltningens struktur. [9]
Ansvar för valutapolitiken. [10]
Skatter, miljö och sysselsättning. [11]
Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt
och problematik. [15]
Skatter, tjänster och sysselsättning.
+ Bilagor. [17]
Granskning av granskning.
Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. [18]
Kontroll Reavinst Värdepapper. [27]
I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och
vårt offentliga etos. [28]
-

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Europa och staten. Europeiseringens betydelse för svensk statsförvaltning. [30]
Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltningspolitiska samarbete. [33]
Bekämpande av penningtvätt. [36]
Myndighet eller marknad.
Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. [38]
Arbetsgivarpolitik i staten.
För kompetens och resultat. [48]
Avskaffa reklamskatten! [53]
Ministern och makten.
Hur fungerar ministerstyre i praktiken? [54]
I medborgarnas tjänst.
En samlad förvaltningspolitik för staten. [57]
Statsskuldspolitiken. [66]
Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för fysiska personer. [75]
Uppföljning av inkomstskattelagen. [77]
Försäkringsmäklare. En lagöversyn av Försäkringsmäklarutredningen. [79]
Reformerad stabsorganisation. [80]
Punktskattekontroll av alkohol, tobak och mineralolja, m.m. [86]
Lokalförsörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation. [96]
Säkrare obligationer? [110]
Ett svenskt investerarskydd. [125]
Bilen, miljön och säkerheten. [126]
Effektivare statlig inköpsamordning. [130]
Lag om premiepension. [131]
Försvarets fastigheter.
Former för en kostnadseffektiv och verksamhetsinriktad förvaltning. [144]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – steg för steg. [1]
Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. [21]
Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. [37]
Besparingar i stort och smått. [69]
Den nya gymnasieskolan
– problem och möjligheter. [107]
Att lämna skolan med rak rygg – Om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. [108]
Vuxenpedagogik i Sverige. Forskning, utbildning, utveckling. En Kartläggning. [120]
Skolfrågor – Om skola i en ny tid. [121]

Jordbruksdepartementet

Svensk mat – på EU-fat. [25]
EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. [26]
Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. [50]
EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional utveckling. [74]
Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor. [91]
Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s jordbruk i framtiden. [102]
Antimicrobial Feed Additives. [132]
Antimikrobiella fodertillsatser (sammandrag). [133]

Arbetsmarknadsdepartementet

Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. [5]
Personaluthyrning. [58]
Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd + Bilagedel. [64]
Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling. [83]
Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. [87]
Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd. [113]
Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid. [114]
Ljusnande framtid eller ett långt farväl?
Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning. [115]
Ledare, makt och kön. [135]
Kvinnors och mäns löner – varför så olika? [136]
Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden. [137]
Familj, makt och jämställdhet. [138]
Hemmet, barnen och makten. Förhandlingar om arbete och pengar i familjen. [139]

Kulturdepartementet

IT i kulturens tjänst. [14]
Staten och trossamfunden
Rättslig reglering
– Grundlag
– Lag om trossamfund
– Lag om Svenska kyrkan. [41]
Staten och trossamfunden
Begravningsverksamheten. [42]

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Staten och trossamfunden

Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. [43]

Staten och trossamfunden

Svenska kyrkans personal. [44]

Staten och trossamfunden

Stöd, skatter och finansiering. [45]

Staten och trossamfunden

Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. [46]

Staten och trossamfunden

Den kyrkliga egendomen. [47]

Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. [55]

Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. [59]

Betal-TV inom Sveriges Television. [60]

Grannlands-TV i kabelnät. [68]

Medieföretag i Sverige – Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. [92]

Forum för världskultur

– en rapport om ett rikare kulturliv. [95]

Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska museiverksamheten. [100]

Rapport med förslag om sändningsorter. [103]

En fond för unga konstnärer. [106]

Nobelcenter i Stockholm – ett informations- och aktivitetscentrum kring naturvetenskap, kultur och samhälle. [117]

Fonogramersättning. [140]

Boken i tiden. [141]

Närings- och handelsdepartementet

Regionpolitik för hela Sverige. [13]

Att utveckla industriforskningsinstitutet. [16]

Konkurrenslagen 1993-1996. [20]

Upphandling för utveckling. [88]

Handeln med skrot och begagnade varor. [89]

Konkurrensneutralt transportbidrag. [94]

Ett effektivare näringsförbud. [123]

Inrikesdepartementet

Bättre information om konsumentpriser. [19]

Unga och arbete. [40]

Politik för unga.

+ 2 st bilagor. [71]

Medelsförvaltning i kommuner och landsting. [78]

Allmännyttiga bostadsföretag.

+ Bilaga. [81]

Lika möjligheter. [82]

Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg- och bostadsväsendet. [90]

Hantering av fel i utjämningssystemet för kommuner och landsting. [93]

Miljödepartementet

Förbättrad miljöinformation. [4]

Följdlagstiftning till miljöbalken. [32]

Övervakning av miljön. [34]

En hållbar kemikaliepolitik. [84]

Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. [97]

Skydd av skogsmark. Behov och kostnader.

Bilagor. [98]

En ny vattenadministration. Vatten är livet. [99]

Agenda 21 i Sverige.

Fem år efter Rio – resultat och framtid. [105]

FRITZES

POSTADRESS: 106 47 STOCKHOLM
FAX: 08-690 91 91, TELEFON: 08-690 91 90

ISBN 91-38-20719-2
ISSN 0375-250X